BİRGÜN Pazar
689
24 MAYIS 2020 YIL 17

Toplumcu iktisatçı İşaya Üşür için

"İŞAYA Üşür'ü nasıl bilirsin?" İkimizi de tanımayan bir "müstantik" tarafından sorulsaydı şöyle yanıtlardım: Önce öğrencim, sonra kardeşim, meslektaşım, yakın dostum olarak elli yıldır tanırım. Mümtaz, devrimci bir aydın, olağandışı bir öğretmen ve Türkiye'de Marksist politik iktisadın önde gelen temsilcilerinden biridir...

Korkut Boratav yazdı/7'de

KAPİTALİZMİN ÇIKTISI:

yoksulluk kader olamaz

Oğuz Oyan/4'te
Serdal Bahçe/8'de

2 GÜRAY ÖZ 3 ANIL ABA 6 ÇEVİRİ 10 SALİME TARİHÇİ 11 HANDE ÇİĞDEMOĞLU 12 KEMAL YILMAZ 14 SEMİHA DURAK 15 HAYDAR ERGÜLEN 16 MURAT TIRPAN

Gelecek tarihin diyalektiğidir

Bir şey daha biliyoruz; kültür dünyasının sağlam bir zemin oluşturmadığı siyasal hareketlerin başarı şansı yoktur. Toplumsal hayatın aynası kültür dünyası olmasaydı o kaotik ve pırlanta Fransız Devrimi, Paris Komünü; topluma nüfuz eden Rus kültür ve edebiyatı olmasaydı 1917 olmayacaktı.

Lenin

Paris Komünü ilk sosyalist deneyim olarak değerlendiriliyor.

GÜRAY ÖZ

Gabriel Garcia Marquez Kırmızı Pazartesi'de işleneceğini herkesin bildiği bir cinayeti anlatır. Hikâyenin kendisi, **John Berger**'in özetlemesiyle: **"Santiago Nasar'ın önceki gecenin düğün şenliklerinden kalma sarhoşluğu içindeyken ve kederli damadın gelinin bakire olmadığını keşfetmesinden sonra, bıçaklanarak öldürülmesi..."** (Manzaralar. sf. 88 Metis yayınları.) Önemlidir de bir kaderden mi söz ediliyor bu hikâyede? Bir Marksist olan Marquez kaderci değildi. Hikâyeyi sondan başa doğru okuduğunuzda olayların neden böyle geliştiğini anlama fırsatınız da olur. Kırmızı Pazartesi'nin alt başlığında **"İşleneceğini Herkesin Bildiği Bir Cinayetin Öyküsü"** yazıyor ama anlatılan öyküden çok bir tarihçedir. Toplumların hikâyesi ya da tarihi de böyledir. Yaşadığımız günden yani sondan başa, geriye doğru okunur.

Öte yandan geleceği tahmin etmek kuşku yok, siyaset bilimiyle uğraşanların önemli işlerindendir. Siyaset biliminin gelecekle uğraştığı söylenen dalı fütürizm, gelecekte gidebildiği kadar giderek neler olabileceğini araştırıp durur. Bu soruya kendi ideolojik bakış açısıyla yanıt arayanlarda ise geleceği görmek çabası yerini geleceği yapmaya, kurmaya dönüşür. Nesnel durumu yansıtan siyaset biliminin öngörüleri ile yüzü geleceğe dönük olan bizlerin ideolojik yaklaşımlarımız kesiştiği ölçüde de doğru yolda olup olmadığımızı anlarız. Dönüp daha önceki hikâyeleri sondan başa doğru okumak gibi iyi işler kaotik ortamda ışığımız olur. O zaman mutlulukla, ideolojik yaklaşımların çokluğu ve birbirini götürmesinin şaşkınlığı içinde gerçeğin kendini gösterdiğini anlarız; bizim bilimimizin, yani tarihsel ve diyalektik olan eleştirinin sağlamlığı bir kere daha ortaya çıkar.

ÖLÜYORSA GELECEĞİ OLMADIĞI İÇİNDİR

Biz tarihi yapmak isteyenleriz; kapitalizm ise günahlarıyla dolu tarihi hiç sevmez. Her fırsatta **"Bitti artık"** diye nutuk atmalarının ebedi zaferlerini ilan etmelerinin nedeni budur. **Fukuyama**'yı hatırladınız mı? **"Tarihin sonu"** diye yazmayı, sık sık **"Elveda"** demeyi çok severler. Berger'e dönelim kısaca: **"Kapitalizmin tarihsel rolü tarihi yok etmektir, geçmişle her bağı teker teker koparmak, bütün çaba ve hâlâ gücünü ileride olacak olana çevirmektir. Sermaye, sermaye olarak eğer sürekli kendini yeniden üretebilirse var olabilir; onun şimdiki gerçekliği gelecekteki gerçekleşmesine bağlıdır."** (Agy. sf. 204)

İşte şimdilerde ortaya çıkan gerçeğin, kapitalizmin bugünkü vahşi gerçekliğinin nedeni, gelecekte gerçekleşmesinin giderek imkânsızlaşması, nesnel temellerinin bir bir çürüyüp dağılıyor olmasıdır. Eğer öyleyse, bu imkânsızlığın yarattığı kaosu iyi anlamak, içinde taşıdığı imkânları ve tehditleri, korkuya kapılmadan, determinist zafer çığlıklarına yüz vermeden görebilmek işimiz olmalıdır.

Tarihi yok etmek istiyorsanız, onu dönüştürmeniz, değiştirmeniz hep yeniden ve kendinize göre yazmanız gerekir. Bunun zahmetli ama garantili yolu kültür sanatta, edebiyatta devreleri, anlayışları, yaklaşımları parçalamak, onları günün gereksinimleri doğrultusunda yeniden oluşturmak kurmak, tehlikeli parçaları yok etmek, olmuyorsa ehlileştirmektir. Bu konuda burjuvazinin büyük başarılara imza attığını söylemek, onun saldırısı karşısında Türkiye'de kültür dünyasının piyasa, marjinallik, otorite baskısı gibi çok yönlü korkuların beslediği konformizme yenik düştüğünü kabul etmek zorundayız ne yazık ki. Solun kültür dünyasına etkin, belirleyici olarak girdiği yıllarda başlayan saldırının, nihayet 12 Eylül'den bugüne uzanan son dönemde kesin bir başarıya ulaştığını itiraf etmemiz gerekiyor artık.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kaotik ama devrimci hava ile **"batılılaşma"** kapsamında atılan adımlar, klasiklerin çevrilmesi, resimde, heykelde, müzikte, sonraları pek küçümsenen Köy Enstitülü yazarların eserlerinde, **Yaşar Kemal** ve diğerleriyle dünya eseri kapsamına giren romanda, **Nazım**'la taçlanan ve sonra gerçekten Batı şiirini aşacak eserler veren şiir dünyasında yükselen bu muhteşem çizgi zorluklara karşın devam etmiş, birikim 61 Anayasası'na yansımış, muhafazakâr dünya, kültürsüz burjuvazi ancak 12 Eylül'le birlikte saldırıyı yoğunlaştırmış, bir anlamda intikam almayı başarabilmiştir.

DARBECİLERİN ÜLKEYE EN BÜYÜK KÖTÜLÜĞÜ

12 Eylül'le başlayan muhafazakârlaşma, gericileşme, özellikle 2000'li yıllarda yeni bir atak yapan post modern saldırı hâlâ sürüyor. Bu saldırıya karşı cengâver bir mücadele yürüten yazarlardan **Taylan Kara**'dan özellikle söz etmeliyiz. Kitaplarıyla ve internet sitesindeki (www.taylankara.com) yazılarıyla yılmadan savaşıyor. Kara'nın sitesinden bir alıntıyla sürdürelim. Kara, 12 Eylül'ün kültür dünyasına ağır saldırısını büyük bir mutlulukla karşılayanları pek güzel açığa çıkartıyor çünkü.

Kara'nın, Prof. Dr. **Yıldız Ecevit**'in Kurmaca Bir Dünyadan adlı kitabından (İletişim Yayınları. sf.20) yaptığı alıntı şöyledir: "**Bu arada, depolitize olmak durumunda kalan edebiyat da kendini dile getirmek için siyasal angajmanın dışında yeni alanlar aramaya başlar. Türkiye'ye onarılmaz zararlar verdiğini düşündüğümüz 12 Eylül yönetiminin, Türk edebiyatına farkında olmadan yaptığı bir iyiliktir bu.**'" Ne yapmış peki 12 Eylül ya da nasıl bir gelişme yaşanmış, neden seviniyor Yıldız Ecevit? Şundan; "**Yeni romancı yıllarca yaşadığı sanatsal esaretin zincirini kırmış, zembereğinden boşanmış bir yay gibi coşkuyla özgürlüğü yaşıyor. Geleneksel estetiğin dogmatizmi, bu güçlü coşku karşısında silahsız kalmıştır"** (01/01/2010 tarihli Radikal Gazetesi Kitap Eki).

Ne yazık ki durum budur. Yıldız Ecevit'in terminolojisini, **"geleneksel estetiğin dogmatizmi"** türü keyfe keder kavramlaştırmaları bir yana bırakınız, post modern kültürün bütünselliğe karşı parçacı, dağıtıcı; iddialarının tersine bireyi silahsız bırakan ideolojisinin egemenliği uzun sürecek, ekonomide küresel çapta yenilgiye uğraması kaçınılmaz neoliberalizmin kültür alanında etkisizleştirilmesi zaman alacaktır.

Türkiye'de geleceğe ilişkin öngörüler siyaset bilimine teşne gazetecilerin ihtimalleri sıralayan ve genellikle **"öyle de olabilir böyle de"** mantığına kurban olan yorumları sosyalistler solcular için pek kullanışlı değildir. Çünkü değiştirme iradesini işin içine katmayan her tür yorum sonunda statükonun hizmetine girer. Buradaki genel zorluk, sıkıntı ise kültür dünyasındaki gerilemedir. Yanlış anlaşılmasın kimi **"sanatçı, şarkıcı, türkücü"**nün iktidara yakınlaşmasından söz etmiyorum. Bir bütün olarak kültür dünyasında post modernizmin geriletilemeyen etkisinden söz ediyorum.

★★★

Epeyce oldu, birlikte askerlik yaptığımız daha sonra politikaya atılan ve ne yazık bugün pek anlaşamadığım bir arkadaşım Sansaryan'da sorguya çekildiğim günlerde evimden alınan kitaplardan birini, komşusu okuryazar bir eski polisin, o yıllarda polisler örgütlenmeye çalışıyorlardı, ilk sayfasında **"3 Ağustos 1968 Nazilli"** notu düşülmüş, adım yazılı kitabı **"belki siz tanırsınız"** deyip kendisine verdiğini anlattı. Böylece ben yıllardan sonra lise son sınıfta okuduğum o değerli kitaba yeniden kavuştum. **Jean Freville - G.V. Plehanov**'dan çevrilmiş **"Sosyalist Gözle Sanat ve Toplum"** başlıklı derlemeyi yeniden okudum. Kitabı çeviren Sivas'ta yakılan aydınların arasında bulunan değerli eleştirmen edebiyatçı **Asım Bezirci**'ydi. İkinci baskısı Nisan 1968'de yapılan eserin, daha pek çok sol eserin yayımlandığı, okunduğu yıllar Türkiye'de post modernizmin henüz burnunu kültür dünyamıza sokamadığı yıllardır.

O yılları özlüyorum ben. Ama aynı zamanda inanıyorum ki kültür sanat edebiyat dünyasını post modern ayrık otlarından temizleme zamanı geldi, geçiyor. Bunun yasakçılıkla değil, yüzeysel olmayan, sağlam eleştirilerle, yeni eserlerle olacağını da biliyorum. Zor olabilir, olsun, kolay olanın sağlam, uzun ömürlü olmadığını, olmayacağını biliyoruz zaten... Bir şey daha biliyoruz; kültür dünyasının sağlam bir zemin oluşturmadığı siyasal hareketlerin başarı şansı yoktur. Toplumsal hayatın aynası kültür dünyası olmasaydı o kaotik ve pırlanta Fransız Devrimi, Paris Komünü; topluma nüfuz eden Rus kültür ve edebiyatı olmasaydı 1917 olmayacaktı.

"Onlar artık tarih oldu" mu diyorsunuz...

Ama bilir misiniz; gelecek tarihin diyalektiğidir...

Carmen Reinhart

ANIL ABA

DÜNYA BANKASI'NIN SKANDALLARIN GÖLGESİNDEKİ YENİ BAŞ EKONOMİSTİ:

Carmen Reinhart

Yoksullara giden yardım paralarının bir kısmı otoriter liderlerin off-shore hesaplarına gidiyordu (kim bilir, belki onun da bir kısmı tekrar Dünya Bankası yöneticilerinin hesaplarına...). Başka bir deyişle, amacı ülkelerin kalkınmasına ve eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunmak olan Dünya Bankası yaptığı yardımlarla süper zenginlerin hesabına dolar taşıyarak ekonomik eşitsizliğin artmasına vesile oluyordu.

Bundan birkaç ay evvel Dünya Bankası'nın (DB) Kalkınma Araştırması Grubu'ndan üç ekonomistin araştırması camiayı karıştırmıştı. Makale, az gelişmiş ve dış yardıma bağımlı ülkelere yapılan yardımların ortalama yüzde 7,5'inin İsviçre, Lüksemburg, Cayman Adaları ve Singapur gibi yasal çerçevesinde bankacılıkta gizlilik vurgusu olan ülkelere sızdığını gösteriyordu. Yani yoksullara giden yardım paralarının bir kısmı otoriter liderlerin off-shore hesaplarına gidiyordu (kim bilir, belki onun da bir kısmı tekrar DB yöneticilerinin hesaplarına...). Başka bir deyişle, amacı ülkelerin kalkınmasına ve eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunmak olan DB yaptığı yardımlarla süper zenginlerin hesabına dolar taşıyarak ekonomik eşitsizliğin artmasına vesile oluyordu. Nitekim, "akçe" işlerini kısmen ifşa ederek DB'nin imajını zedeleyecek olan bu araştırma iç denetlemeye takılmış ve DB üst yönetimi tarafından bloke edilmişti!

Mesele içeride büyümüş olsa gerek, baş ekonomist Penny Goldberg, 5 Şubat 2020'de, DB'de geçirdiği 15 ay gibi kısa bir sürenin sonunda (Paul Romer de 15 ay kalabilmişti), istifasını duyurarak Yale Üniversitesi'ndeki pozisyonuna geri döneceğini açıklamıştı. Her ne kadar Goldberg istifa gerekçesini belirtmediyse de The Economist bu kararı mevzu bahis araştırmaya bağlamıştı. İstifanın ardından makale Financial Times'a sızdırılmış, ardından araştırmacılardan biri makaleyi kendi sayfasında bağımsız olarak yayımlamış, bunun da ardından makale DB'nin sitesine "koşullu" şerhiyle yüklenmişti. Olaylar olaylar, piii...

CARMEN REINHART'I TANIYALIM

Harvard doktoralı Aart Kraay'in iki buçuk aylık geçici vekaletinin ardından geçtiğimiz Çarşamba günü DB'nin yeni baş ekonomistinin Carmen Reinhart olduğu duyuruldu. 1955 Havana doğumlu olan Carmen Reinhart, komünist devrimden birkaç yıl sonra, 1966 senesinde ailesiyle birlikte Küba'dan kaçarak Amerika'ya gelmiş... Doktorasını Columbia Üniversitesi'nden alan Reinhart arada bir süre (daha sonra iflas eden) Bear Stearns'te çalışmış, ardından IMF'de çeşitli pozisyonlarda görev almış, 2012 yılından bu yana da Harvard Üniversitesi'nde çalışan çok tipik bir neoklasik (liberal diye okuyabilirsiniz) iktisatçı. Uzmanlık alanları ise küreselleşme, uluslararası ekonomi, finansal krizler ve borçlanma.

Reinhart'ın biyografisi ilginç. Ama iktisat akademisini sallayan çok daha ilginç bir olay 2013 baharında yaşanmıştı... Bu skandalın kaynağı Reinhart'ın 2010 yılında, yine Harvard'ta bir makro ekonomist olan Kenneth Rogoff'la birlikte yayımladıkları bir akademik makale. Makalede Reinhart ve Rogoff, ekonomik büyüme ile borç arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yüksek borçlu ülkelerde ekonomik büyümenin yavaşladığı, hatta ortalamada negatife döndüğü sonucuna ulaşmışlardı. Daha spesifik olmak gerekirse, borç/GSYH oranı yüzde 90'ın üzerinde olan ülkelerin ortalama büyümesinin yüzde negatif 0.1 olduğunu göstermişlerdi.

O yıllardaki politika tartışmaları "kemer sıkma" (liberal) ya da sıkmama (Keynesyen) üzerinden yürüyordu. Kemer sıkma politikalarını pazarlayan danışmanlar dönüp R-R'nin makalesine atıfta bulunuyorlardı. Yani R-R, milyonlarca insanı işsiz bırakmak gibi sınıfsal sonuçları olan bir konuda, başta Cumhuriyetçi Paul Ryan olmak üzere, sağ liberal siyasetçilere cephane sağlamıştı.

ROGOFF-REINHART VERİ SKANDALI

2013 senesinde, Marxist ekonomi politik ağırlıklı bir iktisat eğitimi veren University of Massachusetts – Amherst'te doktora öğrencisi olan Thomas Herndon, uygulamalı ekonometri dersinin bir ödevi olarak R-R'nin makalesini tekrarlayacaktı. Fakat Herndon, aynı veri setini kullanarak hazırladığı ödevinde R-R'nin sonuçlarına ulaşamadı. Biraz daha didiklediğinde ise yüksek orandaki borçluluğun büyümeyi yavaşlattığı sonucuna ulaşmak için R-R'nin 1) çok kısıtlayıcı birtakım varsayımlarda bulunduklarını, 2) bütün ülkelerin değil, bazı ülkelerin verilerini kullandıklarını tespit etti. Bu varsayımlar gevşetildiğinde ve bütün ülkeler hesaba katıldığında borç/GSYH oranı yüzde 90 olan ülkelerin ortalama büyümesi, R-R'nin gösterdiği gibi yüzde negatif 0.1 değil, yüzde pozitif 2.2 oluyordu. Yani R-R'nin kemer sıkma tavsiyesi sahte beyanlara dayanıyordu. İkili olayı "Excel hatası" diye geçiştirmeye çalıştı...

Paul Krugman, aslında Herndon'un tespitinden de önce, borçluluk ile yavaş büyüme arasında bir korelasyon olduğunu ancak bunun bir nedensellik içermediğini, illa bir nedensellik varsa bunun yavaş büyümeden yüksek borçluluğa olabileceğini, fakat R-R'nin basit bir korelasyonu yüksek borçtan yavaş büyümeye tek yönlü bir nedensellikmiş gibi gösterdiğini söyleyerek R-R'yi NYT'deki köşesinde cümle aleme reklam etti.

R-R, Krugman'a uzun bir cevap verdi. Krugman cevaba cevap yazdı. R-R'den cevaba cevaba cevap geldi... Paul Krugman'ın eleştirileri yetmiyormuş gibi topa Dean Baker, Michael Roberts, Noah Smith, Mike Konczal, Mark Thoma gibi ekonomistler de girdi. Brad Delong bile R-R için "ekonomistlere korelasyon, diğer herkese nedensellik diyorlar" diye yazdı. Kendini kaybeden Ken Rogoff bir röportajında "dikkatlice organize edilmiş bir saldırı... Tıpkı 1950'lerde McCarthy dönemindeki gibi" diyerek olanları bir cadı avına benzetti (bkz. başkası adına utanmak). R-R'yi müesses nizamdan [benim görebildiğim kadarıyla] bir tek Stanley Fischer çaresizce savundu.

HAYIRLI İŞLER...

Kabul edelim; tam tersi olsaydı, yani benzer bir "Excel hatası" bugün Utah, U Mass ya da New School'dan popüler bir Marxist iktisatçı tarafından yapılsaydı, ne ideolojisi bırakılırdı ne partizanlığı ne de bağnazlığı... Eğer bu senaryo, Rogoff'un benzettiği gibi, McCarthy döneminde olsaydı bedeli kimi zaman intiharla sonlanan kariyer bitirme olurdu!!

Ama bu fiyaskonun yüzde elli ortağı olan Carmen Reinhart, Harvard'lı bir neoklasik iktisatçı olduğu için ne aforoz edildi ne de kariyeri bitirildi. Aksine, ekonominin müesses nizamı onu Dünya Bankası'na baş ekonomist olarak atadı!

Ne denir?! Herhalde "Hayırlı işler" denir...

Neoliberalizmin gerçekten sonu geldi mi?

OĞUZ OYAN

Başlığın iddialı olduğunun farkındayım. Aslında "neoliberal birikim tarzı"nın sonunun geldiğine ilişkin köşeli iddialar oldukça yaygın olduğu için belki de çubuğu biraz tersine bükmenin zamanı gelmiş olabilir.

Kapitalist toplumsal formasyonlarda şu an için neoliberal birikim tarzının yerine konulabilecek bir başka birikim tarzı olduğunu sanmıyorum. Bugünün olağandışı kriz koşullarında kamunun rolünün kaçınılmaz olarak artmasına bakarak Keynesci birikim tarzının yeniden arz-ı endam edebileceğine dair öngörüler, bize göre temelsizdir. Büyük yıkıma yol açan II. Dünya Savaşı sonrasındaki 30 yıl boyunca geçerli olan Keynesci birikim modeli, ekonomik kalkınmada iç talebin restore edilmesini (dolayısıyla ücretlerin bir maliyet unsuru olmak yanında bir talep unsuru da olmasını) önemseyen daha bölüşümcü bir nitelik taşımıştı. Sosyalist ve kapitalist sistemlerin oluşturduğu iki kutuplu bir dünyada sistemler arası rekabet de kapitalizmin "sosyal refah devleti" yönünde ilerlemesine (veya 1980 sonrasındaki gibi sert bir emek karşıtlığına savrulmamasına) yol açmıştı.

KEYNESCİ DÖNEM, SERMAYENİN ARZU NESNESİ DEĞİL

Peki, şimdi aynı koşullar geçerli midir veya tekrar oluşturulabilir mi? Her iki konuda da yanıtımız olumsuz olacaktır. Neoliberal birikim tarzından sert bir kopuşa götürecek koşullar bize göre oluşmamıştır. Keynesci dönem, sermayenin ana eğilimleri açısından bakıldığında dönülmesi arzu edilen bir "belle époque" değil, koşulların zorladığı bir arızi/istisnai dönemdi. Neoliberal dönem ise sermayenin gerek üretim ilişkilerinde, gerekse kapitalist devletle olan ilişkilerinde (devletin piyasaya müdahalelerinin deregülasyonu/ reregülasyonu, vergi yükünün azalışı, vs.) elinin çok serbestleştiği dönemin adıdır. Bundan niye vazgeçsin? Kaldı ki, sistemin "avadanlığında" yepyeni bir birikim tarzı seçeneği de zaten mevcut değildir.

Kuşkusuz neoliberal birikimin 1980 sonrasında giderek küreselleşmiş ve emek aleyhine dönmüş üretim ve dağıtım ağlarında yeni biçimlenmeler ile ulusal sınırlar içine bazı geri çekilmeler yaşanabilecektir. Yeni biçimlenmeler denilince sadece tedarik zincirleri ağını kastediyor olmamakla birlikte, zincirin halkalarında ciddi kırılmalar/yeniden halkalanmalar gibi olası gelişmeleri önemsiz saymamalıyız. Ama bu bundan böyle sadece ekonomik düzlemde veya şirketlerin inisiyatifinde kalacak bir mesele olmayabilecektir.

Meselenin iki boyutu var. Birincisi, Çin'in yükselen hegemonik varlığı, sadece ABD'yi değil, onunla birlikte G-20 ülkelerinin büyük bölümünü rahatsız ediyor. (Buna Hindiçini ülkeleri ile Pasifik ülkelerini de ekleyebilirsiniz). Benzer kültür çemberi içinden gelen egemen ülkeler bloğu bakımından, iki anglo-sakson ülke arasında hegemonik gücün transferinden çok farklı bir durum vardır ve Çin'in yükselişi bir biçimde frenlenmelidir. Dolayısıyla, Çin'in tedarik zincirlerinin vazgeçilmez halkası olması durumunda önemli bir dönüşüm yaşanabilecektir. Şimdiden tıbbi malzemeler ve gıda ürünleri bakımından Çin'den bağımsızlaşma eğilimleri (ABD ve Almanya başta olmak üzere) uygulamaya geçirilmektedir. Öte yandan, Çin'de ücret düzeylerinin yukarı gitmesine bağlı olarak ücret maliyetleri bakımından artık "daha rekabetçi" olabilecek ülkeler öne çıkmaktadır.

Keynesci dönem, sermayenin ana eğilimleri açısından bakıldığında dönülmesi arzu edilen bir "belle époque" değil, koşulların zorladığı bir arızi/istisnai dönemdi. Neoliberal dönem ise sermayenin gerek üretim ilişkilerinde, gerekse kapitalist devletle olan ilişkilerinde elinin çok serbestleştiği dönemin adıdır. Bundan niye vazgeçsin?

İkincisi, zorunlu tecrit koşullarının etkisiyle büyük bir istihdam kriziyle birlikte giden bu pandemik/ekonomik kriz, emeğin göreli durumunu hızla sarsmış ve ücret gelirlerinin ulusal katma değer içindeki payını gerileme sürecine sokmuştur. (DB Başkanı Malpass, günlük 1,9 dolar gelirin altındaki aşırı yoksulların sayısında üç aylık kriz süresinde 60 milyon artış olduğunu bildirmektedir). Bu krizden çıkışta, aşırı yoksulluğun patlaması yanında düzenli/düzensiz işgücünde işsizliğin en azından ikiye katlandığı bir tablonun oluşması bile, emeğin sosyal üretim ilişkilerindeki konumunu aşağıya doğru çekecektir.

Kapitalist devletin büyük ölçüde sermaye lehine teşviklerle büyüttüğü bütçe açıklarının faturası da esas olarak, gelirleri aşınan bu kesimler üzerine yıkılmaya çalışılacak, daha düşük ücretlere razı edilmeye zorlanacaktır. İşte tam da bu nedenle, ulusötesi sermayenin üretim tesislerini, yeniden merkezdeki menşe ulusal devletlere doğru kaydırmasının koşulları da oluşmaktadır. 21. yüzyılın başlarından itibaren üst kademe siyasetçilerce sözü edilen "ekonomik yurtseverlik" kavramı, bugün ete kemiğe bürünmek için yeterli koşullara kavuşmuştur. Bunun doğuracağı yeni ekonomik/politik dengeler ve yapılanmalar olacaktır ama bu yazının konusu değildir.

ÇEVRECİ BİR BİRİKİM MODELİ DAHA DA UZAK

Büyük ve uzun vadeli dönüşüm gereklerini bir yana bırakırsak, bugünkü sermaye öncelikli sistemin odaklanacağı acil sorun, pandemik/ekonomik krizin bir küresel borç krizine dönüşümünü en az zararla bertaraf etmek olacaktır. Bir borç krizi, Türkiye'nin de dahil olduğu çevre ekonomileriyle sınırlı kalmayacak, İtalya gibi çok borçlu merkez ülkelerini de içine alabilecektir. Borçlu ülkeler bloğunun dış borçlarının faizlerinin silinerek ertelenmesi talebi etrafında birleşmeleri oldukça zordur; gerçekleşse bile alacaklı ülkelerden/finansal sistemden olumlu karşılık bulması da aynı derecede zordur. Gene de keşke denenebilse... Özetle, daha adil bir dünyanın oluşumu bakımından koşullar olgunlaşmış gözükmemektedir.

Peki, daha çevreci bir dünya sistemi daha ulaşılabilir bir hedef olabilir mi? Bize göre bu hedef daha adil (bölüşüm öncelikli) bir birikim tarzı tahayyülünden bile daha erişilmez bir uzaklıktadır. Çünkü hem ekonomik büyüme hedeflerinin tırpanlanmasını, hem doğal kaynakların

kullanımının azaltılmasını/ değiştirilmesini, hem yatırım dinamiklerinin çevreci önceliklerle dönüştürülmesini, hem de tüketim alışkanlarının köklü biçimde değiştirilmesini gerektirmektedir.

Ekonomik büyüme hızının düşürülmesi, dünya üretiminin büyük bölümünü temsil eden G-20 ülkeleri başta olmak üzere, küresel bir oydaşmayı zorunlu kılar. Ne yazık ki kapitalist/emperyalist sistemin rekabet odaklı ilişkilerinin kolayca aşılabileceği varsayımı bugün için bir hayalden ibarettir.

Doğal kaynakların/fosil yakıtların aşırı sömürüsüne dayalı bugünkü malzeme tedarik sisteminin ve enerji politikalarının dönüştürülmesinde adımlar atılmakta, özellikle bazı gelişmiş ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedir; ancak bugüne kadar bir iklim krizini erteleyebilecek büyüklükte başarılar elde edilememiştir. Bugünden sonrası için iyimser olmanın koşulları da oluşmuş değildir.

Yatırım dinamiklerinin çevreci öncelikler çerçevesinde dönüştürülebilmesi için, devletin kontrol mekanizmalarının etkin bir biçimde devreye sokulması gerekir. Üstelik sadece yatırımcıları etkilemek bakımından değil, yatırımları finanse eden kredi sisteminin de denetlenmesi bakımından. Tabii kamusal yatırım ve hizmetlerin bu anlayışa göre örgütlenmesi; sağlık, eğitim, ulaşım, su ve enerji gibi kamusal malların piyasacı mantığın dışında düzenlenmesi her şeyin başında gelmelidir. Benzer biçimde, kamu harcamalarındaki savurganlığı ve yolsuzluğu önlemeden, planlama anlayışını çevreci özelliklerle yeniden inşa etmeden böyle bir geçiş süreci başarılamayacaktır. Peki, neoliberal birikim koşullarında böyle bir devlet modeli olmadığına göre bu hedefler ne derece gerçekçidir?

Toplumların/insanların tüketim alışkanlıklarının yeni bir kalıba dökülmesini sağlamadan, zaten çevresel bir krizin içinden geçilmekte olunduğunu ve bugünkü pandemik krizin de bunun bir parçası olduğunu kavramadan, ufuktaki devasa çevresel/iklimsel krizi hafif atlatmanın olanağı yoktur. Özellikle üst ve orta sınıfların aşırı tüketim eğilimlerinin dizginlenmesi, lüks tüketimin ve ihtiyaç üstü taşınır/taşınmaz mülkiyet edinme eğilimlerinin caydırılması, bireysel ihtiyaçların üstündeki kapasitelerin toplumun kullanımına tahsisi sağlanmadan, su ve enerji tüketimleri miktar sınırlamalarına tabi tutulmadan, (hayvancılık agro-sanayiine dayalı) beslenme alışkanlıklarından vazgeçmeden, salt piyasanın fiyatlar sistemi üzerinden caydırıcı bir rol oynamasına bel bağlayamazsınız.

İŞAYA ÜŞÜR

Aziz dostum, seçkin meslektaşım, düşünce yoldaşım sevgili İşaya Üşür'ü çok erken ve zamansız yitirdik. Onunla aynı zaman kesitinde yaşamlarımızın kesişmiş olması tek tesellimiz; onun anısını ve eserlerini yaşatmak için çaba göstermek de borcumuz olsun. Yeri doldurulamaz mümtaz arkadaşım uğurlar ola...

Peki, insanlığın iş işten geçmeden böylesine köklü bir dönüşümü gerçekleştirebileceğine güvenebilir miyiz? Böyle bir durumda Einstein'ın ünlü alegorisini göz önünde bulundurmaktan vazgeçmemeliyiz: "Sadece iki şey sonsuzdur. Evren ve insan aptallığı; ancak evrenin sonsuzluğu konusunda emin değilim"!

PEKİ, BU SIRADA TÜRKİYE NEYLE MEŞGUL?

Türkiye'ye gelirsek, neoliberal birikimin çevre ekonomilerine özgü "dış dinamiklere aşırı bağımlı" versiyonuna angaje olmuş bir ülkeden bahsediyoruz demektir. 2018'in ikinci yarısından itibaren içine girdiği ekonomik kriz konjonktüründen henüz tam düze çıkamamışken Mart 2020'den itibaren pandemik krizin körüklediği ani bir ekonomik çöküşe giren bu ülkede, dış kaynaklara dayalı birikim modelinden çıkışı hedefleyen herhangi bir strateji dönüşümü ortada yoktur. Tam tersine, mevcut birikim modelini sürdürebilmek ve iyice eriyen döviz rezervlerini takviye edebilmek için umutsuzca sürdürülen dış kaynak arayışları egemendir. Konvertibilitesi olan paralar ile TL takası (swap) çabalarına karşılık bulamayan iktidar, 15 milyar dolar karşılığı Katar Riyali ile aynı miktar TL'nin takasını gerçekleştirerek günü kurtarmaya çalışmaktadır. Öyle ki bu takas Türkiye'nin döviz likiditesi sorununa çözüm getirmemiş, sadece eriyen döviz rezervlerinin makyajlanması ve dolar kurunun geçici olarak geri gelmesine yaramıştır. Böylesine bir acze düşme durumunda bile iktidarın bu bağımlı yapıyı kırmaya dönük acil önlemlere (sermaye hareketlerinin denetimi, kamu dış borçlarının yeniden yapılandırılması, vs.) ve uzun vadeli dönüşümlere kapısı kapalıdır (bu konuda oldukça ayrıntılı öneriler için bkz. K. Boratav, "İki yıl içinde ikinci döviz krizi", Sol Gazetesi, 15 Mayıs 2020).

Şimdilerde yeniden sahneye sürülen "ithal ikameci" yaklaşım belki bir niyet beyanı olarak olumludur; ancak Eylül 2019 tarihli YEP-II'de olduğu gibi, adı var kendi yoktur. Hazine ve Maliye Bakanı, 21 Mayıs tarihinde ticaret ve sanayi odaları temsilcileriyle yaptığı toplantıda, "birileri bir dönem ülkemizi ithalat cenneti yapmaya çalıştı; stratejik ve ülkemizde üretilme imkânı olmayan ürünler haricinde ithalat eskisi gibi kolay olmayacak" sözleriyle bir yandan mevcut yönetimi neoliberal politikalardan sapmakla eleştirmeye hazırlanan Babacan'ın DEVA partisine karşı ön almaya çalışmakta, öbür yandan da ithal ikameciliğin sözde işaret fişeğini yakmaktadır.

İthal ikamecilik ciddi bir planlama meselesidir; Türkiye'de de ilk üç kalkınma planı döneminde (1963-77) uygulanmaya çalışılmıştır; öyle şipşak alınan bir kararla akşamdan sabaha uygulamaya yansıması olanağı yoktur. Veya son bir ayda üç kez (21 Nisan, 13 Mayıs ve 21 Mayıs'ta) yapılan ve yaklaşık dört bin mala geçici (Eylül sonuna kadar; sonrasında oranlar yumuşatılmaktadır) ek gümrük vergisi getiren kararlara dayalı olarak gerçekleştirilmesi olanağı yoktur. Gümrük vergileri bir ithal ikameci politikanın uygulanmasında kuşkusuz önemli araçlardır. Ancak bugünkü Türkiye çeyrek yüzyıldır gümrük vergilerini uygulama serbestisine sahip olmaktan çıkmıştır.

1996'dan beri yürürlükte olan Gümrük Birliği düzenlemesi, AB ülkelerine karşı herhangi bir ek gümrük vergisini baştan uygulama dışı bırakmaktadır. Aynı şey EFTA ülkeleri ve ikili serbest ticaret anlaşması yapılan bir dizi ülke açısından da geçerlidir. "Stratejik ve ülkemizde üretilme imkânı olmayan malları" ve elbette enerji ithalatını, hatta ihracatın yüksek bağımlılık ilişkisi içinde olduğu bazı ithal mallarını da dışarda bıraktığınızda, geriye anlamlı büyüklükte bir vergilendirilebilir ithalat paketi kalmamaktadır. Bu kadarcık bir gümrük korumasıyla girişilecek bir ithal ikamecilik de son derece kısmi ve sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Dolayısıyla, ek gümrük vergilerini bir ithal ikamecilik güzellemesiyle sunmak marifeti, bu uygulamanın ekonomik olmaktan ziyade mali (bütçeye gelir sağlamak) amaçlı olduğu gerçeğini gizleyememektedir.

SONUÇ

Neoliberal programa alternatif oluşturmak bir yana, onu kim daha iyi uygulayabilir rekabetinin yaşandığı bir Türkiye siyasetinin ülkenin yapısal sorunlarına kalıcı çözümler üretme kapasitesi de yok demektir. Dışa bağımlı neoliberal işleyişi kökten sorgulayabilecek kalibrede önemli bir muhalif siyasi aktörün bulunmayışı da önemli bir açmazdır.

Kuşkusuz yolsuzluğa, savurganlığa kapıyı kapayacak, yürütmenin yasama tarafından etkin denetimini getirecek, planlama ve çevreci kaygıları olacak, mevcut otokratik yönetim sistemini demokratik yönde değiştirecek bir muhalefetin varlığını önemsiz sayamayız. Ama bu kadarı neoliberal paradigmanın değişmesi ve ekolojik planlamanın öncelik kazanması açısından yeterli değildir.

Neoliberal programa alternatif oluşturmak bir yana, onu kim daha iyi uygulayabilir rekabetinin yaşandığı bir Türkiye siyasetinin ülkenin yapısal sorunlarına kalıcı çözümler üretme kapasitesi de yok demektir. Dışa bağımlı neoliberal işleyişi kökten sorgulayabilecek kalibrede önemli bir muhalif siyasi aktörün bulunmayışı da önemli bir açmazdır.

Son G20 toplantısı Haziran 2019'da Osaka'da yapılmıştı.

JIPSON JOHN
JITHEESH PM

Salgın, kapitalizmin intihara meylini gösterdi

ABD koronavirüsten en çok etkilenen ülke konumunda. Uzun bir süre bu konumunu da kaybetmeyecek gibi duruyor. Monthly Review'e konuşan ABD'li düşünür Noam Chomsky virüsün kapitalizmin intihar eğilimlerinin salgın nedeniyle ortaya çıktığını anlattı

Dünyanın en güçlü ve zengin kapitalist ülkesi ABD, koronavirüsün yayılmasını neden önleyemedi? Bu siyasi iktidarın mı yoksa sistemin mi sorunu? Üstelik koronavirüs krizine rağmen Trump'a olan destek marttan bu yana artmış. Sizce tüm bunlar Amerikan seçimlerini etkileyecek mi?

Biraz geriye, salgının başlangıcına bakmakta yarar var. Beklenmedik değildi. 2003'teki SARS salgınından sonra, bilim insanları SARS'ın bir türevi olacak başka bir salgının muhtemelen geleceğini öngörmüşlerdi. Fakat bu bilginin kendisi yeterli değildi. Birilerinin bir şey yapması gerekiyordu. İlaç şirketleri umursamadı. Pazarın işaret ettiği yönde gitmeyi tercih ettiler ki kâr başka yerdeydi hükümet bu konuda adım atabilirdi fakat onun da önünü neoliberal doktrin tıkamıştı.

Trump, Salgın Kontrol Merkezi'nin bütçesini kesip ABD'nin hazırlıksız yakalanmaması için gerekli müdahalelerde bulunabilecek uygulamaları durdurarak durumu daha da kötü hale getirdi. Öte tarafta Çin virüsü çok hızlı teşhis etti, gen dizilimini buldu ve 10 Ocak'ta kamuya gerekli bilgiyi verdi.

Benzer şekilde kimi ülkeler hızlı müdahale ile sorunu kontrol altına aldı. Trump ise Amerikan istihbaratı ve sağlık kurumlarının birden çok kez yaptığı uyarıları dikkate almadı, bunun geçip gidecek bir nezle olduğu konusunda ısrar etti. Gerçekten sorunu ciddiye almaya başladığında aylardan mart olmuştu, çok çok geçti. On binlerce Amerikalı çoktan hayatını kaybetmişti ve salgın kontrol edilemez boyuta gelmişti.

Dolayısıyla, ABD üç yerden darbe yedi; kapitalist mantık, kapitalizmin vahşi neoliberal varyasyonu ve vatandaşı umurunda bile olmayan bir iktidar.

Bir başkan böyle bir konuda tavır gösterdiği zaman sebebi genelde kendine güveni tazelemektir, fakat Trump'ın tavrının etkisi çok hızlı geçti. Beceriksizliği ve kabahati muhtemelen yeniden seçilme ihtimaline eksi olarak yazıldı fakat kasıma kadar olabilecek çok şey var.

Dijital teknoloji ve devlet kontrolü şu an birçok ülkede salgının tespiti ve mücadelesi noktasında çok işe yarıyor fakat uzmanlar bunun otoriterliği ve gözetleyen devlet yapısını da teşvik ettiğinden endişeli. Bu endişelere katılır mısınız?

Birbiriyle çelişen etmenler var. İş dünyası ve gerici devletçiler, geçmiştekine benzer fakat daha otoriter bir varyasyonu için ittifak halinde. Toplumsal hareketler daha adil ve özgür bir dünyaya geçiş talep ediyor. En sonunda ne olacağı bu güçlerin arasındaki mücadeleyle belli olacak.

Eldeki durumda yoksulların durumunu iyileştirebilmek için gereken önlemler sizce neler? Yeni bir sosyal demokratik anlayış mı yoksa daha fazla tasarruf önceleyen, şirket kurtaran bir politika mı izleyecek hükümetler?

Gerekli ekonomik önlemlerin ne olduğunu biliyoruz. Bu krizin ne doğuracağını bilmiyoruz. Neoliberalizmin son kırk yılının vahşi kapitalizminin lehtarları, ki kendileri içerisinde bulunduğumuz salgın da dahil olmak üzere çoğu sorunumuzun müsebbipleridirler, bu krizden de kâr odaklı çok daha sert bir yapıyla çıkmak istiyorlar. Eğer güçlü bir direnç görmezlerse başarılı da olurlar fakat bunu şu anda öngöremeyiz.

Toplumsal güçler çok daha farklı ve güzel bir dünya yaratabilecek formu almaktalar. Bu şu an bile, Avrupa'dan Yanis Varoufakis, ABD'den Sanders'in çağrısıyla, şimdi küresel güneyi de içine alarak uluslararası bir boyutta oluşmakta.

Şunu aklımıza sokmalıyız, bu kriz her ne kadar şiddetli geçse de daha kötüsü kapıda. Bu salgının yaralarını sarabilmek için çok daha büyük bedeller ödeyeceğiz. Buzulların erimesinin geri dönüşü ise olmayacak, Himalayalar'daki buzullar ve iklim değişikliğinin diğer bütün ölümcül etkileri eğer dünya yeni bir yön belirlemezse Güney Asya'yı yaşanamayacak bir hale getirecek, üstelik çok uzak bir gelecekte de olmayacak bunlar. En son araştırmalar, dünyanın bu seviyeye, bu hızla gidildiğinde 50 yılda varılacağını ön görüyor.

Rob Wallace gibi epidemiyoloji uzmanları, kâr amaçlı kapitalist mantığın yaban hayatın eko sistemi ile beşeri tabiatının çelişkisinin çok daha görünür olduğunu ve bunun virüslerin insanlara ulaşmasının yolunu açtığını söylüyorlar. Bu yüzden de kapitalizmin krizinin aslında sağlık krizine sebep olduğunu ve bir 'normale dönüş' olamayacağını. Siz ne düşünüyorsunuz?

ABD şu ana kadar virüsten en çok etkilenen ülke oldu.

Çok doğru. Tabiatın yok edilişi ve sürdürülemeyecek toprak kullanımı böyle sorunlara yol açacak, hatta bu salgından da gördüğümüz açmakta da. Dizginsiz kapitalizmin intihar eğilimleri bu sağlık kriziyle birlikte kendini birçok şekilde gösterdi. 2003'teki SARS salgınından sonra da uzmanlar bunun tekrarı olacağı konusunda uyarıp hazırlanmak gerektiğini söylemişti. Hazırlanan oldu mu?

Dev ilaç şirketlerinin böyle bir hazırlık için yeterli kaynağı vardı fakat kapitalizmin normal mantığı bunun önünü kapattı. Kârlı değildi. Hükümet adım atabilirdi, bunun önüne de neoliberalizm vebası geçti, hükümetlerin, özel şirketlerin şu anda olduğu gibi kendi yarattıkları krizden kendilerini kurtarmak dışında, kontrollerindeki dünyaya müdahale etmemesi gerektiği salık verildi.

İklim değişiminin, bundan çok daha tehlikeli olacak başka bir salgın yaratacağı öngörülüyor. Bilim adamları nasıl hazırlık yapılacağını biliyor, fakat birilerinin elini taşın altına koyması gerekiyor. Eğer gözümüzün önünde olup bitenden ders çıkarmazsak, sonuçlar ölümcül olacak.

Büyük ilaç şirketlerinin ya da hükümetlerin elimizdeki tek seçenek olduğunu düşünmemeliyiz. Hatta kamu tarafından finanse edilen bu şirketlerin varlığına ihtiyaç duyup duymadığımızı da sorgulamamız gerekiyor. Neden kamulaştırıp, hatta toplumun ve işçilerin kontrolüne verip sermaye birikimi ve özel teşebbüsün gücüne güç katması için değil sadece insani ihtiyaçlara yönelik çalışmaları seçeneğini düşünmüyoruz?

Virüsle mücadele için halklar arasında dayanışma bağları kurulmalı. Fakat tersine ırkçı, farklılıklara tahammülsüz bir suçlama tiyatrosu izliyoruz, Çin'i tehdit, Dünya Sağlık Örgütü'nün bütçesinin engellenmesi, İran ve Venezuela'ya daha da kapsamlı ambargolar, sağlık ekipmanları konusunda rekabet gibi. Patrick Cockburn, bunu Amerikan hegemonyasının çöküşü olarak yorumladı. Katılıyor musunuz?

Bunların çoğu Trump iktidarının ve uyguladıkları alışılmışın da ötesinde kirli bir emperyalist formun sonuçları. Fakat bunun ötesi de var ve bize çok şey anlatıyor. Avrupa Birliği'ni ele alalım, ki bir birlik olduğunu vurguluyorum. En zengin ve güçlü ülkesi Almanya, ki krizi görece gayet iyi yönetiyorlar. Hemen güneylerinde ise salgından en çok çeken ülke bulunuyor: İtalya. Peki, Almanya İtalya'ya sağlık yardımı yapıyor mu? Şu ana kadar duymadık. Neyse ki İtalya'ya Küba hayati sağlık yardımını yaptı. Gerçek enternasyonalizm budur, ve buna ilk kez tanık olmuyoruz. Şartlar, feci halde ihtiyaç duyduğumuz enternasyonalizmin ne olduğunu da bu şartlarda bencil davranmanın hepimizi yok edecek sonuçlar yaratacağını da gösteriyor.

Trump, hiç şüphesiz ABD'ye ciddi zarar veriyor, fakat onun bile Amerikan hegemonyasına gözle görülür bir zararı olacağından şüpheliyim. Amerika hâlâ çok güçlü. Askeri alanda rakip tanımıyorlar. Hâlâ en ağır ambargoları, hatta üçüncü parti ambargoları tüm karşıtlıklara rağmen uygulayabilen tek ülke. ABD, yüzyılın anlaşması dediği İsrail-Filistin meselesindeki teklifi sunduğu anda, tüm dünyanın uyacağı bir çerçeveye dönüştü. Eğer bu teklifi başka bir ülke sunsa tepki çok daha büyük olurdu. Dünyadaki sermaye birikiminin yarısı ABD merkezli çok uluslu şirketlere ait ve neredeyse bütün ekonomik kategorilerde ya birinci ya da ikinci sıradalar.

Diğerlerinin ABD'den hoşnutsuzluğu artıyor. Fakat çekinmekte haklılar çünkü şu an dünya sahnesinde ciddi bir rakipleri hâlâ yok.

Monthly Review'dan çeviren
Yusuf Tuna Koç

İşaya Üşür için*

KORKUT BORATAV

İşaya, az yayın yaptı; bu yüzden bilimsel birikiminin, parlak, analitik zekâsının pek azını okurlarına taşıdı. Ondan daima daha fazla yazmasını, yayımlamasını istedim. Gayet iyi biliyorum ki, öğretmenliğe tutkunluğu onu kısıtladı.

"İşaya Üşür'ü nasıl bilirsin?" İkimizi de tanımayan bir "müstantik" tarafından sorulsaydı şöyle yanıtlardım: Önce öğrencim, sonra kardeşim, meslektaşım, yakın dostum *olarak elli yıldır tanırım. Mümtaz, devrimci bir aydın, olağandışı bir öğretmen ve Türkiye'de Marksist politik iktisadın önde gelen temsilcilerinden biridir...*

Bu özelliklerinden tümüne bu sunuş yazısında değinemem. Bana söz verdiği ve kaleme almakta olduğu anıları yayımlandığında, imkân bulursam, ben de, "İşaya Üşür'le Yıllar" başlığını taşıyan, çok daha farklı, kişisel bir yazıyı kaleme alırım.

Burada, yukarıda değindiğim özelliklerinden sadece birisi, İktisatçı İşaya Üşür üzerinde duracağım ve bazı çalışmalarını örnek alacağım.

İktisatçı Üşür, meslek hayatı boyunca iki alanda yoğunlaştı: İktisadî düşünceler tarihi ve *iktisat tarihi*... Bunlar, özellikle Anglo-Sakson ana-akım iktisat eğitiminde ve yayınlarında giderek marjinalleşen iki alandır. Batı üniversitelerinin pek çoğunda iktisat öğrencileri, İşaya'nın iktisatçılığına damgasını vurmuş olan *iktisadî düşünceler tarihi* ve *iktisat tarihi* derslerini görmeden; hatta bunları seçebilmek imkânından dahi yoksun olarak lisans diplomalarını alabilmektedir.

Burjuva iktisadı için, eski iktisat doktrinlerinin güncel işlevleri son bulmuştur. Geçmiş iktisat düşüncelerinin bir bölümü, *economics* diye adlandırılan yerleşik iktisadın öncülleridir. Bugünkü ana-akımı temsil eden *neoklasik sentez,* iktisat disiplininin "son sözü" anlamına geldiği için özgün biçimleriyle bu öncüller dahi önemlerini yitirmiştir. Bugünkü senteze aykırı, uyumsuz "eski, ölü, yanlış doktrinler" ise, kimsenin uğramadığı, uzak durulması ehven olan "mezarlıklar" gibidir.

İşaya Üşür ise, geçmiş doktrinlerin yattığı "mezarlıklar" için "zarif" sıfatını kullanıyor. Onlara bugün için de büyük değer veriyor: ***"Aralarında geçitler mevcuttur... [Bazılarında] değerli hazineler barınmaktadır... [Bunları] teşhis etmek; bazılarını parlatıp ön sıralara yerleştirmek; sahih mücevherlerle sahtesini ayırabilmek... mezarlıklar bekçisinin işidir."*** *("Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları")*

İşaya Üşür, işte, bu anlamdaki "mezar bekçiliğini" üstlenen bir iktisatçı oldu. "Sahte ve sahih" mücevherleri ayrıştırmayı görev bildi. Bugün yaşayan, dünyamızın doğru kavranmasında veya yanlış algılanmasında rol oynayan iktisat akımlarını ayrıştıran özellikleri belirtti; atalarının hangi mezarlarda yattığını açıkladı. "Evlâdı" tanımak için "ataları" bilmemiz gerektiğini öğretti. Örneğin bu sayede bazı eleştirel iktisatçıların dahi görmezlikten geldiği (ve bence bugün için de önem taşıyan) neoklasik ve Avusturya okulları arasındaki farklılığa dikkat çekti.

Kavramsal özensizliğin yanlış iktisat öğretimine yol açacağına ilişkin parlak bir örnek arayanlara, İşaya Üşür'ün, *"Bazı Ders Kitaplarında Yer Alan İsabetsiz Bir Kavramlaştırma Üzerine Teşrihî Bir Not"* makalesini tavsiye ederim. Neoklasik doktrinin iktisat anlayışında stratejik önem taşıyan ***istek (arzu)*** kavramı yerine ***ihtiyaç*** terimini kullanan Türkiye'den çok sayıda neoklasik meslektaşına kibarca "şerh" düşüyor. Anlayanlar için aslında bir uyarıdır: *Neoklasik doktrini, bu terminolojiyle anlatamazsınız; bu yanlış doktrinin dahi hakkını veremezsiniz...* Meramı budur; ama İşaya, "zarif" bir mezar bekçisi olduğu için, özgün kaynaklara referans vererek hatayı göstermekle yetiniyor. Bu "zerafet" nedeniyle de muhatapları bu kritik eleştiriyi suskunlukla ört-bas ediyorlar.

İşaya Üşür için politik iktisat kuramları ile iktisat tarihi arasında yakın ve karşılıklı ilişkiler vardır. Elbette iktisatçılar, yaşadıkları ortam ve tarih tarafından etkilenirler; Üşür de "mezar taşları"nı incelerken bu bağlantıları göstermektedir. Ancak, daha da önemlisi, tarih öykücülüğünün ötesine giden analizlerde, iktisat kuramının bir "gözlük" olarak oynadığı roldür.

Üşür'ün iki çalışması örnektir. Birincisi Maurice Dobb'un ***Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*** kitabında yer alan "takdim" yazısıdır: "*Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim"*. Diğeri ise bir makale: "*Burjuva Devrimleri Bağlamında Onyedinci Yüzyıl İngiliz Devrimi"*.

İşaya Üşür, bu çalışmalarında, artı-değer kuramının, kapitalizme geçişi çözümleyen tarih çalışmalarına ışık tutan kritik işlevini ortaya koymuştur.

Marksist iktisat tarihçileri, Ortaçağ'ın sonunu, (sistematik de olsa) betimlemenin ötesine gitmeyi ve *bir yeni toplumsal sistem olarak kapitalizme geçiş* sorunsalı içinde çözümlemeyi üstlenmişlerdir: *Kapitalizme geçişi belirleyen veya tanımlayan etken nedir?* Bu soruyu *ticaret* veya üstyapı alanlarına bakarak yanıtlayanlar, betimleyici olguların kalabalığı içinde kaybolurlar. İşaya Üşür ise çalışmalarında Marksist kuramın temel önermesini izlemeyi yeğliyor; üretim ilişkilerindeki dönüşümlerden hareket ediyor; bunların bünyesinde yer alan sınıf karşıtlıklarının, mücadelelerinin belirleyici rolünü vurguluyor. Böylece de, incelediği yazında, geleneksel Marksist tezleri savunan iktisatçılarla aynı safta yer alıyor.

Osmanlı toplum düzeni, sanayi devrimi, sanayileşme biçimleri ve türleri üzerindeki çalışmaları da ana hatlarıyla aynı yaklaşımı izlemiştir.

İşaya, az yayın yaptı; bu yüzden bilimsel birikiminin, parlak, analitik zekâsının pek azını okurlarına taşıdı. Ondan daima daha fazla yazmasını, yayımlamasını istedim. Gayet iyi biliyorum ki, öğretmenliğe tutkunluğu onu kısıtladı.

Şimdi telafi zamanı geldi. İktisadî Düşünce Tarihi ders notları kitaplaştırılmak için İşaya'yı beklemektedir. Bu notları yayımlaması için defalarca ısrar ettim; burada yazılı olarak tekrarlıyorum. Bu kitap, Türkiye'nin iktisat öğrencileri için önemli bir boşluğu dolduracaktır. Politik iktisadın bir bilgesi olan İşaya Üşür, bu görev için ideal adaydır.

Elli yıllık yakın dostum, meslektaşım İşaya Üşür'e uzun, verimli, mutlu emeklilik yılları dilerim.

*Bu yazı, ***Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları: İşaya Üşür'e Armağan***'ın Sunuş'u olarak 2018'de yayımlanmıştır.

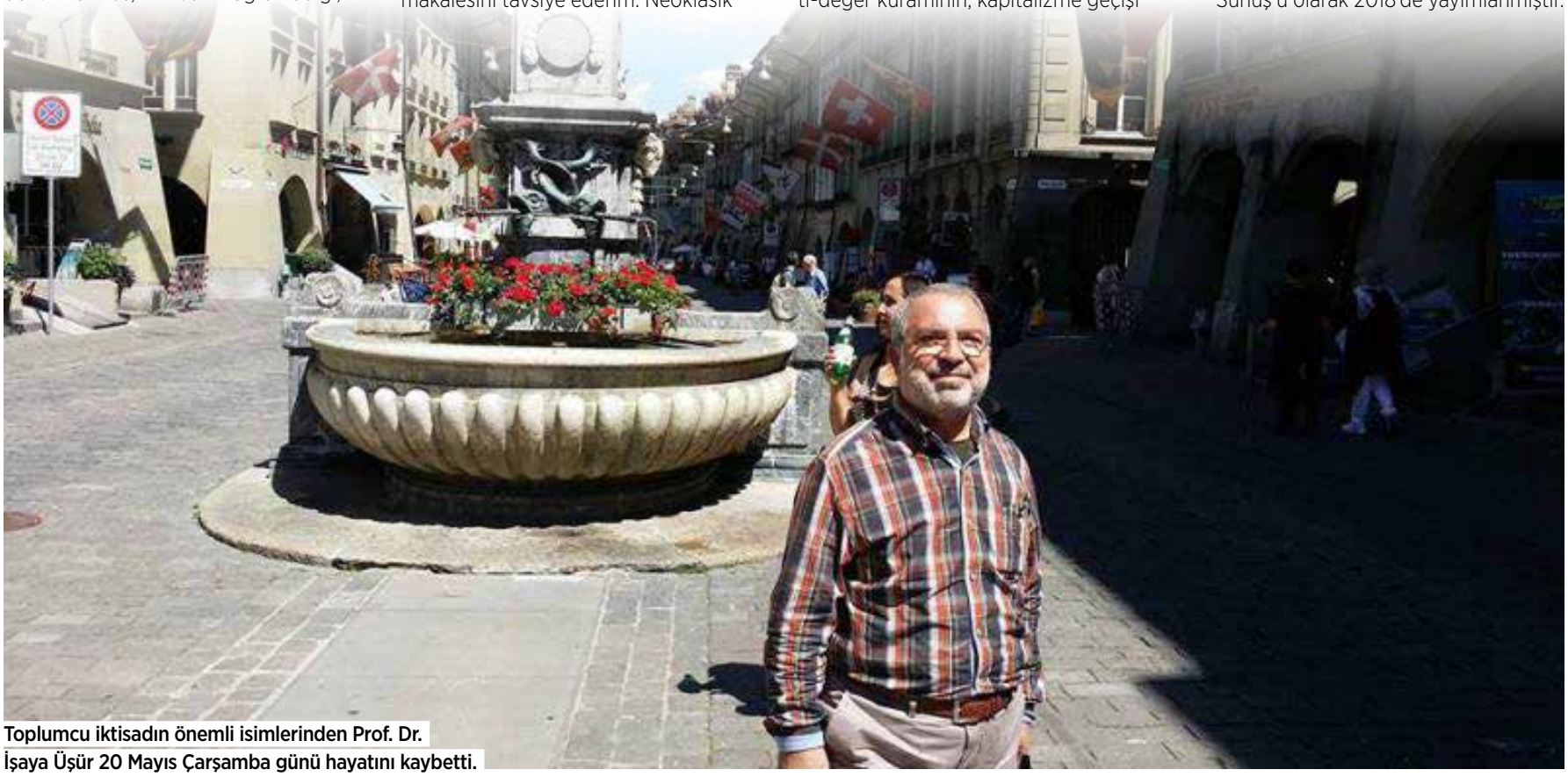

Toplumcu iktisadın önemli isimlerinden Prof. Dr. İşaya Üşür 20 Mayıs Çarşamba günü hayatını kaybetti.

SERDAL BAHÇE

YOKSULLUK CINNAVORU VE KORONA BİZİ MALAMAT ETTİ

Yok yok biz gene de iyiyiz

Zira kapitalizme ait olmayan ancak kapitalist toplumlara dışarıdan saldıran bir yoksulluk cınnavoru da yoktur. Yoksulluk sermaye ve mülk sahibi küçük ve dar bir kitle zenginleşirken emekleriyle geçinmek zorunda kalan ya da emeklerinden başka satacak şeyi olmayan geniş bir kitlenin başına gelen şeydir. Kapitalizmde zenginleşme ile yoksullaşma aynı hikâyenin birbirini tamamlayan iki boyutudur.

Sevgili okur, değerli dostum, yoldaşım; başlığın yazımında bir hata yoktur. Bilakis bilerek ve isteyerek İstanbul'un kibar ve elit Türkçesine ihanet ettik. Öncelikle bayramınızı daha mutlu, daha eşitlikçi, daha ortakçı ve doğanın bilerek değil, doğası gereği başımıza sardığı melanetlere (örneğin koronaya, depreme ve diğer doğal felaketlere) daha hazırlıklı bir dünyaya vesile olması dileğiyle kutlarım.

Efendim malum, garip ve yıkıcı bir tarihsel dönemden geçiyoruz. Tarih kitaplarının tozlu sahifelerinden okuduğumuz kitlesel salgınlar süresince insanlığın yaşadığı dehşet ve şiddetin derecesini kestiremezdik ancak onların bir benzerini şu anda yaşamakta ve şimdi atalarımızın ne tür bir dehşet ve korku yaşadıklarını kendi zihin ve bedenlerimizde deneyimleyerek öğrenmekteyiz. Ancak bu türden dönemleri tüm şiddetiyle deneyimlerken tarihsel olarak geniş ve uzun perspektifli bir değerlendirmeye tabi tutmak çok da mümkün değildir. Böyle kolayca kestirip atmamızın nedeni ise çok basittir. Mümkün değildir, çünkü bu değerlendirmeyi yapacak olan bizler şu aralar dingin ve sakin bir zihinle tefekküre dalabilme şansına sahip değiliz. Bunu yapamıyoruz, çünkü aile yakınımız bile olsa biri dibimizde öksürse ya da tıksırsa ödümüz kopuyor, günde 20 kere elimizi yıkıyoruz, diğerleriyle aramızdaki iki metrelik mesafeyi nasıl koruruz diye kafa patlatıyoruz ve açıkçası korkuyoruz, tırsıyoruz. Korku ve kaygı sağduyunun düşmanlarıdır. Biz de bu nedenle sağlıklı bir analiz yapabilme yetimizi bir süreliğine rafa kaldırmış durumdayız. Sırf bu nedenle yoksullukla ilgili anlatım için anekdotlarla başlamanın deruni bir analize bodoslama dalmaktan daha yararlı olacağını düşündüm.

Babam bir ilkokul öğretmeniydi, şimdi emekli. O anlatmıştı. Teneffüslerde öğretmenler okul bahçelerinde sırayla nöbet tutarlar, öğrencilerin birbirleriyle dalaşmasını ve kendilerine zarar vermelerini önlemek için. Babam da bir gün nöbetçiyken iki öğrencinin kavga ettiğini görmüş, biri diğerine vurmaktaymış. Köteği yiyen ağlıyormuş, garip olan köteği atanın da ağlamasıymış. İkisini de yanına çekmiş, köteği yiyene neden ağladığını sormamış bile, çünkü neden ağladığı belliymiş. Diğerine "Peki sen niye ağlıyorsun?" diye sormuş. O da "Örtmenin bana cınnavor dedi" demiş. Dayağı yiyen onu canavar olmakla itham etmiş. Canavarlıkla suçlanmak zavallı çocuğun arına dokunmuştu. Canavar kötü ve vicdansız kimselere ve şeylere denirdi. Örneğin enflasyon canavardı, en azından çocuk böyle biliyordu.

Koronavirüsten en çok yoksul kesimler etkileniyor.

Türkiye'de yoksulluğu tescillenmiş her 100 haneden 70'i emekçi haneleridir. Yani son zamane burjuva düşüncesinin iddialarının aksine çalışmakla yoksulluktan kurtulamayan ve hatta çalıştıkça yoksullukları derinleşen hanelerdir. Geriye kalan 30 hanenin ise ekserisi geçimlik tarım yapan küçük köylülerden, kentli küçük üreticilerden veya işsizlerden oluşmaktadır. Yani yoksulluk emekçi sınıfların payına düşen bir melanettir.

Boyalı basın Devlet İstatistik Enstitüsü enflasyon rakamlarını her açıkladığında manşet atardı "Enflasyon Canavarı yine hortladı" diye. Manşetin hemen altına da (başka bir yazıda belirtiğim gibi) yarı dinozor yarı Komodo ejderi bir acayip, kırma bir sürüngen çizerdi. Canavar ateş püskürtürken ülkenin yoksullarını temsilen çizilmiş, her halinden zavallılık akan kitle ise onun karşısında titrerdi. Boyalı basınımız aslında içinde yaşadığımız sosyo-ekonomik sitemin işleyişinin doğal bir sonucu olan fenomeni böyle resmeder, ve emekçi halkımızın onun özünü ve nedenini anlamasını engellerdi.

Antropologlar "animizm" diye adlandırıyorlar, tarım devrimi öncesi insanlığın ekserisinin dini ve ruhani inancını anlatmak için elverişli bir kavram. İnsanoğlu henüz medeniyetten pek uzak iken ve doğanın bilinmezliği içinde kalıcı bir yer almaya çalışırken doğa olaylarının kudreti ve dehşeti karşısında korkar ve onların doğal özünü anlamlandıracak yetilere henüz sahip olmadığından her birinin bağımsız bir ruha sahip olduğuna inanırdı. Daha sonra her bir doğa olayındaki ruhu giderek tanrılaştırdı ve onların öfkesini yatıştırmak için kurban vermeye başladı. Medeniyet kurulduğunda ve tek tanrılı dinler insanlığın muhayyilesini ele geçirdiğinde, form değiştirmiş bir tarzda olsa bile, animizm insanlığın bilinmezlik karşısındaki tepkilerinde etkili olmaya devam etti. Örneğin aslında kapitalist üretimin siyasal iktisadi sorunlarının doğal sonucu olan enflasyonist süreç canavarlaştırıldı. Oysa özü itibariyle kapitalist üretimin yapısal sıkıntılarının ve emekçi ile sermayedar arasındaki ezeli ve ebedi sınıf kavgasının bir dışavurumuydu. Yani kapitalist medeniyetimize dışsal değildi, tam tersine onun has niteliklerinden kaynaklanıyordu. Keza yine boyalı basın ve burjuvazinin iletişim kanalları sayesinde uzunca bir süre trafik kazalarının da canavar olduklarını zannettik. Her bayramda "trafik canavarı can aldı" haberleriyle korkutulduk. Oysa asıl sorun sermaye rejiminin zoru, ve ona biat etmiş siyasetçilerin oluruyla zorla otomobilize edilen toplumun ve onun üzerinde yaşadığı toprakların ulaşım ağının bu türden hızlı ve derin bir dönüşüme hazır olamamasıydı. Dolayısıyla toplumuzun sosyo-ekonomik örgütlenmesinden bağımsız bir trafik canavarı yoktu ancak öyle olduğuna inanmamız işlerine geliyordu.

Zira kapitalizme ait olmayan ancak kapitalist toplumlara dışarıdan saldıran bir yoksulluk cınnavoru da yoktur. Yoksulluk sermaye ve mülk sahibi küçük ve dar bir kitle zenginleşirken emekleriyle geçinmek zorunda kalan, ya da emeklerinden başka satacak şeyi olmayan geniş bir kitlenin başına gelen şeydir. Kapitalizmde zenginleşme ile yoksullaşma aynı hikâyenin birbirini tamamlayan iki boyutudur. Kapitalizmde bir yanda sermaye ve mülk birikirken diğer yanda sefalet birikir, kaçınılmaz bir sonuçtur bu. Bu nedenle yoksulluk arada bir mağarasından çıkarak toplumuza ve dünyamıza saldıran bir cınnavor değildir. Keza çok uzun bir süredir hocam, dostum ve yoldaşım Ahmet Haşim Köse ile yürüttüğümüz bir çalışmanın sonuçları da göstermektedir ki, Türkiye'de yoksulluğu tescillenmiş her 100 haneden 70'i emekçi haneleridir. Yani son zamane burjuva düşüncesinin (ve onun sözcüsü konumundaki İMF veya Dünya Bankası'nın) iddialarının aksine çalışmakla yoksulluktan kurtulamayan ve hatta çalıştıkça yoksullukları derinleşen hanelerdir. Geriye kalan 30 hanenin ise ekserisi geçimlik tarım yapan küçük köylülerden, kentli küçük üreticilerden veya işsizlerden oluşmaktadır. Yani yoksulluk emekçi sınıfların payına düşen bir melanettir.

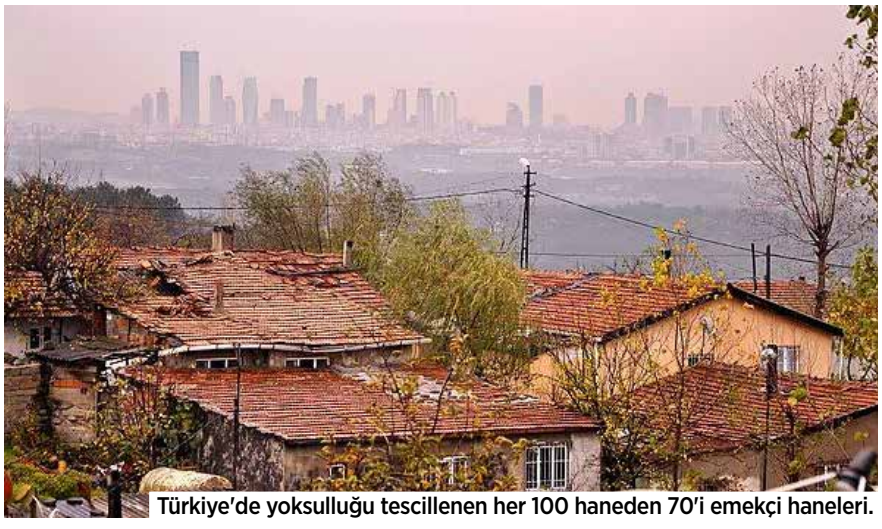
Türkiye'de yoksulluğu tescillenen her 100 haneden 70'i emekçi haneleri.

Keza bu cınnavor Korona günlerinde kendini tüm haşmetiyle göstermiştir. İşyerleri kapanır, işçiler işsiz kalırken yoksulluk gerçek sahiplerinin ekonomik ve biyolojik olarak yaşadıkları derin krizde kendini bir kere daha ifşa etmektedir. Bir Youtube videosunda izledim, üç tekerlekli triportörünün arkasında sebze meyve satan vatandaş mikrofonu uzatana dert yanmaktaydı. "Bu korona bizi malamat etti" diye feryat ediyordu, kamera sattığı sebze ve meyveleri gösterdi. Çürümeye yüz tutmuşlardı, üstlerindeki fiyat etiketlerine göre fiyatları bir hayli düşürülmüştü. Gelin görün ki yine de satılamamışlardı. Fukara mahallesiydi. Tahminen mahalle efradının bir bölümü "Evde kal" çağrısına uyarak fukara evlerinde kaldıkları için çalışamayanlardan oluşmaktaydı. Efradın geri kalanı ise ya kayıt dışı çalıştıkları işyerleri kapandığı için işsiz kalanlar veya işyeri kapandığı için zorunlu ücretsiz izne çıkarılarak devletimizin gönlünden kopan bin 100 küsur liralık kısa çalışma ödeneğini alanlardı. Yani triportörlü abimiz fiyatları ne kadar düşürürse düşürsün sattığı sebze ve meyveyi alamayacak olanların mahallesine dükkân açmıştı. Korona sebze ve meyveden önce yoksul emekçileri malamat etmişti galiba.

Yoksulluk ve korona ikilisi emekçilerimizi sıkı bir cendereye almış gibi görünmektedir. Emekçilerimiz ya reddedecekler bu cendereyi ya da yeniden uyuşturucu tevekküle dönecekler. Metroda önümde oturuyorlardı. İki amcanın konuşmaları sırasında bahsi geçen dertlerden ikisinin de emekli olduklarını anladım. Emekli maaşıyla ne zorluklarla geçindiklerini anlatıp durdular birbirlerine. Sonra biri oğlunun mecburen okulu bıraktığını ve OSTİM'de çalışmaya başladığını anlattı. Diğeri ise zorla okutup öğretmen yaptığı kızının iki yıldır atanmadığını, eve yardım etmek için özel bir okulda çalışmaya başladığını söyledi. Özel okul kızını asgari ücrete çalıştırmakta ve ona bir sürü ders verdirmekteymiş. İçini çekti. Sonra kızının ona bir kitap verdiğini ve şu sıralar o kitabı okuduğunu anlattı. Kitap firavunlar dönemi Mısır'ını anlatmaktaymış (daha sonraki bahisten bu kitabın memleketimde tarihi romanlardan öğrenme aptallığını başlatan Christian Jacq'ın Ramses'i olduğunu çıkardım). O dönemde kölelere çok kötü davranılıyormuş ve köleler bir sürü çok zor işi kırbaç zoruyla yapıyorlarmış. Emekli ve atanamamış öğretmen babası olan amcam hikâye bitince derin ve rahat nefes aldı ve "Yok yok biz gene iyiyiz" dedi. Milattan önce 13. yüzyıl Mısır'ının köleci toplumunu Türkiye'nin modern kapitalizmiyle karşılaştırmış, bizi ise Nübyeli ya da Etiyopyalı kölelerle kıyaslamış ve bizim daha iyi bir durumda olduğumuz sonucuna ulaşmıştı. Gerçekten öyle olabilir miyiz amca?

SALİME TARİHÇİ

Şiddetin kanser türüdür yoksulluk

Teşbihte hata olmaz, şiddetin kanser türüdür yoksulluk hem de çok agresiftir. Yoksullukla mücadele etmeyi hedefine koymayan hiçbir politik hareket eşitliği, özgürlüğü ve insani değerleri ne kadar yüceltirse yüceltisin, toplumsal gerçeklikte kapladığı yer hedeflerini ancak hayal olarak, romantizm olarak yaşayacaktır.

"Kadını evinden, erkeği pirinden sorarlar." Bu söz kadının ve erkeğin toplum içindeki yerini işaret etmektedir. Kadın eve sabitlenirken, erkek yolda hem de insani değerlerin temsil edildiği pirlerin yoluna düşen olarak tanımlanmaktadır. Değerler içinde insan ve insanlık yapılanırken bu ayrışma eşitliği değil daha çok ayrışmayı, ve hayat içinde kadına yönelen ayrımcılığı, şiddeti de, yerine, "eve" yerleştirecektir.

Kadını evinden sorarken, evde yaptıkları kadınlığının sınanmasıdır. Kadın için evlenmek, anne olmak, çocuk, yaşlı, engelli bakmak, ev işi yapmak bir görevdir. Bu görevleri yapmak kadının itibarı olacaktır. Ancak kriz, korona, işsizlik derken gelen yoksulluk, erkeğin yolunu da eve düşürmüş, yoksulluk ortamında baş başa bırakmıştır.

Yoksulluk, beslenme, barınma imkânın yokluğu ya da azlığı olarak görünürken, yoksun kalmayı da ifade etmektedir. Sosyal yaşamdan, kültürel olanaklardan ve insan olmayı, insanca yaşamayı sağlayan her kaynaktan da yoksun kalma demektir. Hayat eve sığar sloganı ile salgından korunma yolu gösterilirken, bilgisayar başında film izleyen, son model telefon ile görüntülü konuşan yetişkinler, tabletinde oyun oynayan çocuklar mutlu bir tablo çizmektedir.

Evde kalmanın da kültürel olanaklarla tahammül edilebileceği aslında reklam edilmektedir. Bilgisayar ve telefon var mı, varsa faturalarını ödeyecek gelir var mı sorulmamaktadır. Evde kalırken de kültürel olanaklarla tanışıklık, ve o olanağa ulaşmak için kaynak yoksa o reklamları izlemek yoksul evlerde yaşayana duygusal şiddet uygulamaktır, ezmektir.

Evde işsiz kalan erkek, evde yemek hazırlamak, temizlik yapmak, çocuk, yaşlı bakmakla görevli "personel" kadın ile baş başa kaldığında ve kadının görevini yapabilmesi için gerekli koşulları sağlayamadığında "kriz" evde keskin yaşanmaktadır. Ev içi şiddetin nedenlerinden en güçlüsü olarak yoksulluk bilinmekteydi. Kriz koşullarında ise yıkıcı, yakıcı ağır insani dramların nedeni de olmaktadır. Kadın evde çaresiz, erkek evde yolsuz, kırılgan ve kıran haliyle baş başa kalmaktadır.

Kadın hareketinin çok kullandığı, tüm kadınlar, kadın olmaktan kaynaklı, şiddet mağduru olabilir, saptaması genel kabul gördüğünden, şiddet vakalarında genel olarak "kadın" ve "erkek" rolleri üzerine derin analizler yapılmıştır. Yoksulluk koşulu ise bu analizlerde daha çok "solcu" söylem olarak dikkate alınıp hatta solcu erkeklerin de şiddet uyguladığı örneklerde çoğaltılarak tartışmaların marjinal köşesine zaman zaman yerleşmiştir. Ancak kadına yönelik şiddet ile mücadelede rol almış olan istisnasız her meslek elemanı, yoksulluk ve şiddet bağlantısını bilmektedir. Kadın sığınmaevleri ağırlıklı olarak yoksul kadınların sığınakları olarak faaliyet yürütmektedir. Yoksulluk nedeniyle evdeki şiddete katlanan kadınların varlığını inkâr etmiyoruz, sayısını da bilmiyoruz.

Yoksulluk nedeniyle kısıtlanma ve yoklukla mücadele etmekte çaresiz kalma korona salgınından kaynaklı kendine özgü ekonomik krizin sonuçlarından biridir. Evde kalma, evde işsiz kalma, evde faturaların ödenmemesi, evde çaresizlik... Bu süreçte az da olsa devlet yardımına koşan yani evinden sokağa günü kurtarmak için çaresizliği belgelemeye çalışan kadınların, yemek yapmak için yardım almayı onur sorunu olarak yaşadıkları da kaba gözlemle bile anlaşılabilen bir durumdur. Devlet desteğini sadaka gibi sunan anlayışın da açlık karşısında savunmasız kalan kadını örseleyeceğini, üzeceğini, üzdüğünü biliyoruz.

Kısaca yoksulluk, aile içi, akran ya da gündelik ilişkiler içinde, yatay şiddet olgularında artışı açıklamada geçerli nedenlerden sayılmaktadır. Yoksullar kaygı, korku ve üzüntülerini öfke ve saldırganlığa dönüşen davranış olarak da yaşamaktadır. Hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğine uğramaları, hem ev işleri ve çocuk, yaşlı engelli bakımından daha fazla sorumluk yüklenilmesi kadının mutfaktan sorumlu olması, yoksulluğu daha derin hissetmelerine sebep oluyordur, kadın yoksulluğunun da daha göreli olarak yoğun olduğu açıktır. Yemek yapabilmek ya da yapamamak, olmak ya da olmamak, kadın için yoksulluk bu denkliktedir.

Bahar gelir, otlar yeşerir ancak kentte para yok ise bahar da kıştır. Kentte hayat "nakit para" hayatıdır. Para yoksa hiçbir şey yoktur, umut da yoktur. Yoksulluk nedeniyle artan şiddet vakalarını ve kendisi ya da tüm sevdikleri ile özkıyıma (intihar) yönelen insanların varlığını çevremizden duyuyoruz, haberlerde okuyoruz. Teşbihte hata olmaz, şiddetin kanser türüdür yoksulluk hem de çok agresiftir. Yoksullukla mücadele etmeyi hedefine koymayan hiçbir politik hareket eşitliği, özgürlüğü ve insani değerleri ne kadar yüceltirse yüceltisin, toplumsal gerçeklikte kapladığı yer hedeflerini ancak hayal olarak, romantizm olarak yaşayacaktır.

Kızım sana söyleyeyim gelinim sen anla diyerek ...

Bahar temizliği, korona ve dispozofobi

Dispozofobi yani biriktirme hastalığı, obsesif-kompulsif bozukluğun ilk evrelerinden olan, oldukça yaygın görülen bir hastalık. Kolayca ilerleme özelliğiyle karşımıza çıkan bu sinsi hastalık, ne yazık ki tedavisine geç kalındığında insan hayatını çekilmez hale getirebilecek bir güce sahip. Üstüne üstlük içinde bulunduğumuz pandemi psikolojisinin yarattığı tahribatın, bu hastalığa davetiye çıkardığı göz ardı edilmemeli.

HANDE ÇİĞDEMOĞLU

Dispozofobi yani biriktirme hastalığı, oldukça yaygın görülen bir hastalık.

Bu yıl pek çoğumuz belki de hayatlarımızda ilk kez baharı evlerimizde karşıladık. Dünyayı saran pandemi kıskacı ne yazık ki sabırsızlıkla beklenen bir mevsimi, takvim yapraklarına sıkıştırdı. İlkbaharın insana umut, aşk, heyecan, coşku gibi pek çok şey çağrıştırdığı doğrudur. Oysa sayıca azımsanmayacak pek çok kişi baharı temizlikle özdeşleştirir.

Kışın rehavetinden kurtulmak, şöyle bir silkinip yenilenmek için malum "bahar temizliği"ne kalkışanların işi zor. Özellikle çekmecelerden albümlerin çıktığı, kitaplıkların düzenlendiği, atmaya kıyılamayanların ayıklanmaya çalışıldığı şu dönemde. Pek çok kişinin konser biletleri, ayakkabı fişleri, kargo belgeleri, yazmayan kalemler, bitmiş notluklar, hatta okunmuş gazeteler gibi olur olmadık her şeyi sağa sola sıkıştırdığı, neredeyse ev çöpünden başka bir şey atmadığı bir gerçek. Bahar temizliği, bu anlamda kıştan bahara bir ayıklama faaliyeti olarak, üstüne üstlük bazı alışkanlıkların hastalık boyutuna evrilmesini önlemek için değerlendirilecek harikulade bir fırsat.

Dispozofobi yani biriktirme hastalığı, obsesif-kompulsif bozukluğun ilk evrelerinden olan oldukça yaygın görülen bir hastalık. Kolayca ilerleme özelliğiyle karşımıza çıkan bu sinsi hastalık, ne yazık ki tedavisine geç kalındığında insan hayatını çekilmez hale getirebilecek bir güce sahip. Eski dergiler, plastik kaplar, giysiler, önemsiz e-postalar, faturalar, not tutulmuş ya da liste yapılmış kâğıtlar gibi gereksiz birçok şeyi biriktirmek ya da atmakta zorlanmak kulağa zararsız gelse de bu durum, kolayca hastalık boyutuna ulaşabiliyor. Bizim gibi "sakla samanı gelir zamanı" gibi atasözlerine ve yokluk görmüş bir neslin alışkanlıklarına sahip toplumlarda ise çok daha kolay gelişebiliyor. Bu bağlamda hastalığın patolojik kısmı bir tarafa sosyolojik temellerden beslendiği de söylenebilir. Üstüne üstlük içinde bulunduğumuz pandemi psikolojisinin yarattığı tahribatın bu hastalığa davetiye çıkardığı göz ardı edilmemeli.

Biriktirme hastalığı kulağa masum gelse de eşyaları toplamak ve istiflemekten çok daha fazlası. Öyle ki gerekli gereksiz pek çok şeyi atamama ve saklama şeklinde ortaya çıkabildiği gibi kişinin ilgi duyduğu bazı özel eşyaları arayıp bulma ve biriktirme şeklinde de kendini gösterebiliyor. İnsanları bir süre sonra bitpazarlarına, atık toplama alanlarına iterek ileri seviyede çalma dürtüsünü bile kontrol edilemez hale getirebilecek kadar güçlü bir hastalık bu. Sonuç olarak gittikçe karışan, kirlenen hatta yaşanmaz hale gelen çöp evler ortaya çıkıyor. Bu da kişinin yaşam tarzından memnun olmasa da bundan vazgeçememesine aynı zamanda utanç ve suçluluk duyarak yalnızlaşmasına yol açabiliyor.

Yine de hastalığın, özellikle erken fark edildiği ve ciddiye alındığında tıbbi yardımla tedavi edilebilen bir yönü var. Diğer obsesif-kompulsif bozukluklarda olduğu gibi ilaç tedavisine çok iyi cevap vermediği bilinse de bilişsel-davranışçı tedaviler, biriktirme hastalığı olan insanlarda sık sık görülen bazı zararlı düşünceleri doğrudan hedef aldığından daha etkili olabiliyor. Bunun yanında davranışsal olarak, hastalığın başkalarına duyurulması, depolama için uygun alanların azaltılması ve dağınıklığın daha iyi organize edilmesi gibi birçok yöntem de faydalı olabiliyor.

Bu manzara korkutucu gibi görünebilir. Elbette hepimizin önem verdiği, saklamak istediği atmaya kıyamadığı ya da belki lazım olur diye sakladığı şeyler var. Öyle ki bazı e-postaları silemeyiz, bir dosttan gelen sıcacık satırları açıp okumak nefes aldırır. Bazen derste birbirine yazılan notlar durur günlüklerin arasında, gençlik coşkusunu hatırlatır. Çocuğunuzun ilk saçı saklanmaya değerdir, tıpkı bir babanın evladına yazdığı mektuplar gibi. Herkesin manevi olarak değer verdiği şeyler vardır. Bunun yanı sıra pek çok materyal, geri kazanımla kullanılabilir eşyalara dönüştürülebilir. Yeter ki gerekliyle gereksiz, ihtiyaç olanla olmayan birbirinden ayrılsın. Burada yapılacak en doğru şey, değer eksenini daraltmak olmalı. Sözgelimi bir sevgilinin ilk hediyesini saklamak kabul edilebilir ama yazdığı her mektubu, saklamak gereksizdir. Çocukların yaptığı resimler, okul etkinlikleri çok değerlidir ama hepsi saklanacak olduğunda koca bir depoya ihtiyaç duyulabilir. Evde çeşit çeşit saklama kabı varken yoğurt kabını yıkayıp kenara koymak, çiçek kurdeleleri, hediye ambalajları, düğmeler gibi ihtiyaç halinde asla bulunmayacak eşyaları çekmecelere sıkıştırmak, fermuarı bozulduğu halde sırf çok sevildiği için bir çantayı elde tutmak, her sezon çıkarıp hiç giyilmeden geri kaldırılan giysileri paylaşmak yerine tekrar geri kaldırmak ileride başa dert olacak bir hastalığın ayak sesleri olabilir.

Hiç ummadığımız ve hazırlıksız olduğumuz bir anda bağlandığımız alışkanlıklarımızdan mahrum kaldığımız bir dönemdeyiz. Hayatlarımız bir anda değişti ve ister istemez sahip olduklarımızı kaybetmekten ve bizi mutlu eden şeyleri tekrar yaşayamamaktan korkuyoruz. Böylece o anları her zamankinden fazla korumak isteği uyanıyor. Ancak bu isteği onları anımsatan eşyaları saklayarak yapmanın aslında tekrar o kadar mutlu olunmayacağı korkusundan başka bir şey olmadığını düşünmek gerek. Değişim ve dönüşümü evrenin kaçınılmaz özelliği olarak kabul edersek bundan korkmak yerine uyum sağlamak, yeni aksiyonlar almak için çabalamak en doğrusu. Bu bağlamda eskileri atmadan yenilere yer açılmayacağı ortada. Yaşadığımız kaygı psikolojisi ve evde kalma zorunluluğunun, pek çok hastalık gibi dispozofobiyi de tetiklemesine izin vermemeli.

Salgında sanat piyasası, sanat emekçileri ve **dayanışma**

Ali Artun'un, 'Avangard Kuramı' kitabının sunuş metninde alıntılayarak aktardığına göre sadece Amerika'da 1980'e kadar gelen 30 yıllık dönem içerisinde, hafta hesabıyla bin 566 haftada, 2 bin 500 yeni müze açılmıştı. Dile kolay neredeyse haftada iki yeni müze. Kapitalizm sanata ne kadar da düşkünmüş meğer!

KEMAL YILMAZ

BİR PİYASA OLARAK SANAT

Koronavirüs salgınıyla birlikte büyük zarara uğrayan alanlardan birisi de sanat piyasası oldu. Tüm dünyayı saran ekonomik dalgalanma piyasalaşmış sanatın da ne kadar kırılgan bir yapıda olduğunu görünür kıldı. Peki, sanat günümüze kadar gelen süreçte nasıl piyasalaştı?

Burjuvazinin feodal yapıyı ve monarşiyi parçalamaya başladığı dönemde sanat da artık krallık ve din kurumlarının siparişi üzerine yapılan bir üretim olmaktan çıkıp kendi pazarını yarattığı bir konuma gelmişti. Bir yandan monarşiyle bağlarını tümden koparmaya başlamasını, burjuva egemenliğinin entelektüel hayatı metalaştırması takip etti. Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da altını çizdiği gibi, "...burjuvazi; doktoru, avukatı, 'şairi', bilim insanını ücretli işçisi yaptı... Azar azar kendilerini satmaları gereken bu işçiler, ticari her ürün gibi birer metadırlar; dolayısıyla, rekabet koşullarındaki ve piyasadaki her türlü dalgalanmaya açıktırlar."

19. yüzyılı takip eden dönemde Kant'ın ortaya koyduğu sanatın gerçekliğe ve faydacılığa karşıtlığı tanımı ve ayrıca burjuva kültüründe gelişen sanatın yalnızca sanat için olduğu düşüncesi, sanatın ve sanatçıların üretim sürecinin kapitalist sistemin dönüştürdüğü üretim modellerinden, diğer alanlarla kıyasladığımızda, görece daha az etkilenmesine neden olmuştu. Bu durum bir yandan sanatı tüm dünyaya yayılan ekonomiden görece özerk kılmış fakat bir yandan da toplumla olan ilişkisini büyük ölçüde koparmıştı. Bu dönemde sanat, büyük kentlerde kurulan galerilerde, kendi yağında kavruluyordu.

19. yüzyılın sonlarına doğru geldiğimizde köklerini Baudelaire'den alan tarihsel avant-garde akımının sahneye çıkmasıyla birlikte bir yandan sanatın ekonomiyle ve parayla kurduğu her türlü ilişkiden arındırılması bir yandan da toplumla ve yaşamla bağlarını koparmış, özerkleşmiş sanat kurumunun tekrar hayatın bir parçası yapılmaya çalışılması gündeme gelmişti. Etkisini ikinci paylaşım savaşına kadar gösteren, artçılarıyla birlikte 68 hareketinde de tekrar canlanan tarihsel avant-garde akımı, sanatçılarının tabiri caizse kanının son damlasına kadar mücadele etmesine karşın sonu kapitalizme yenik düşmesiyle kapanmıştı. Soğuk savaş dönemi, iki yıkıcı savaşın ardından emperyalizmin sanat aracılığıyla da kendini gösterdiği daha ılımlı bir politika yaratmıştı.

Ali Artun'un 'Avangard Kuramı' kitabının sunuş metninde alıntılayarak aktardığına göre sadece Amerika'da 1980'e kadar gelen 30 yıllık dönem içerisinde, hafta hesabıyla bin 566 haftada, 2 bin 500 yeni müze açılmıştı. Dile kolay neredeyse haftada iki yeni müze. Kapitalizm sanata ne kadar da düşkünmüş meğer! Bir yandan internetin gelişmesi bir yandan da dünyanın her yerinde açılan birçok müze, sanat fuarları, müzayedelerle birlikte tüm dünyaya sunulan sanat objeleri de tüketimci ideolojinin vazgeçilmez elemanları olarak gittikçe değeri artan bir piyasa oluşturdu.

Gittikçe şişen ve yayılan kültür - sanat sektörü kendi yatırımcılarını da doğurarak yüksek fiyatların döndüğü bir pazar halini aldı. Don Thompson'ın aktardıklarına göre 2012 yılına gelindiğinde, sanat piyasası müzayedelerde bir esere bir milyon doların üstünde para harcayabilen, 63 ülkeden yatırımcıya sahip. Dünya üzerinde, bin 600'ü Çin'de olmak üzere 3 bin müzayede evi var. 2010 yılında dünyadaki sanat satışlarının toplamı 52 milyar doları buluyor.

Kültürün bu özelleştirilmiş yapısı içinde, küresel şirket-

ler de bu oyuna dahil oluyor. Dünya'nın en büyük sanat etkinliklerden biri olan Venedik Bienali gibi fuarların, vakıfların, müzelerin yatırımcıları arasında Google Inc, Turkish Airlines gibi şirketlerin isimlerini görmek tuhaf değil artık. Bu yatırımlar bir yandan bugün sunulan tanımlarıyla 'bireysel özgürlüğü ve barışı' sembolize eden sanat ve kültür içinde küresel şirketlerin yarattığı eşit olmayan yaşama koşullarına karşı kendilerini aklamaya yarıyor. Diğer yandan da bu alandaki hegemonyalarını kurmalarını sağlıyor.

Türkiye'de de durum çok farklı değil. Özellikle AKP iktidarının kendi kültürünü ve sanatını yaratamamış olması sanat sektörünün büyük ölçüde özelleştirilmesiyle dolduruluyor. Özel bankaların kültür ve sanata yatırımları (AkbankSanat, İstiklal Caddesi'ne yerleşmiş Yapı Kredi Kültür-Sanat binası...) buna bir örnek. En çarpıcı örneklerinden biri de olası bir kentsel dönüşüm sürecinin arifesindeki Dolapdere'ye yapılan, Koç grubunun sahibi olduğu ve projesini uluslararası bir İngiliz mimarlık ofisi olan Grimshaw Architects'e yaptırdığı Arter Sanat binası. Dönüşüm öncesi bölgeye yapılan bu yatırım fiziksel çevredeki spekülasyonların habercisi ve şimdiden kültür-sanat aracılığıyla bir hegemonya kurma iradesi gibi duruyor.

Özetlenen bu durumla birlikte ekonomiye bu kadar bağlı ve özel sektörün hegemonyası altında gelişen sanat-kültür kuruluşları ve etkinliklerinin bugünkü meydana gelen ekonomik kriz içinde derin yaralar almaması imkânsız olsa gerek. ArtNews'in haberine göre Amerika'da müze ve sanat fuarlarının 1 Ekim'de tekrar açıldığı takdirde yaşanacak maddi kayıp 6.8 milyar dolar değerinde. Sanat piyasası için ciddi bir zarar. Ayrıca Venedik Bienali gibi birçok sanat etkinliğinin 2021 yazına ertelendiğinin duyurulması, kültür turizmi gelirlerini de çok büyük zarara uğratmış durumda.

Yaşanan bu kriz ortamı içinde sanat kuruluşlarının ilk tepkisi doğal olarak online platformlara daha fazla yüklenmek oldu. Birçok sanat müzesinin kapılarını dijital olarak kamuya açması buna bir örnek. Bu uygulama kapalı kapılar ardında korunarak tutulan sanat objelerinin hapishanelerinden denetimli olarak çıkartılıp evlerimize kadar ulaşması demek. Sanırım bir sanat nesnesi en son Nâzım ustanın Jokond ile Siya-u şiirinde bu kadar uzaklara gidebilmişti. Bu durum bir yandan da piyasa değeri uçuk rakamlara ulaşan sanat eserlerinin korunaklı müzeler içinde kamuyla aralarındaki kopukluğa dair soruları da açığa çıkarıyor.

Fakat bu tip uygulamalar daha çok sanatın tüketimine dair sorunları aşmak için bir çaba. Mevcut birikimi pompalayarak insanların sanata olan ilgisi canlı tutulmaya çalışılıyor. Asıl mesele olan sanatın üretimi ise fiziksel mesafenin korunması gereken günlerde daha ciddi sıkıntılar içinde. Özellikle sanatın

Türkiye'de Cahit Berkay, Metin Kahraman gibi müzisyenlerin balkon konserleriyle mahalle içinde yarattığı dayanışma kültürüne bugün daha çok ihtiyacımız var. 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda da fiziksel olarak bir araya gelememenin yarattığı boşluk Sarper Özsan'ın yıllar önce bir tiyatro oyunu için yazdığı işçi marşıyla dolduruldu, geçmişin de tüm direnişini beraberinde taşıyıp gelerek balkonlardan balkonlara dayanışmanın aracı olabildi.

Koronavirüsün yayılmasının ardından birçok sanal müze ücretsiz ziyarete açıldı.

üretimini gerçekleştiren kültür-sanat emekçilerinin bu kriz ortamı içinde nasıl hayatta kalacağı önemli bir nokta olarak gözüküyor.

SALGINDA SANAT EMEKÇİLERİ

Demet Akalın'ın bile bu kriz ortamı içinde vergilerini ödeyememekten yakınması (!) ciddi bir soruna işaret ediyor olsa gerek. Tabii ki esas odak noktamız piyasa içinde ve iktidarla kurduğu ilişkilerle belli bir servet kazanmış 'elit' sanatçı kesimi değil. İçinde farklı katmanları barındıran bir sanat emekçileri kitlesi.

Bahar ve yaz döneminde canlanan sanat piyasasının sosyal izolasyonla birlikte rafa kalkması oyunların, festivallerin, fuarların, konserlerin iptal edilmesini de beraberinde getirdi. Şimdilik online ortamdaki etkinliklerle reklam gelirleri üzerinden ayakta kalmaya çalışan kültür-sanat kuruluşları ve sanatçılar zor bir dönemden geçiyor.

Fakat sanat sektörü sadece bu görünür yüzlerle de sınırlı değil. Düşük bütçeli işler üreten, geçimlerini barlarda, sokaklarda yani emeğini tamamen sosyalleşmeye dayalı mekânlarda üreten kesimler için çok daha zor günler. Evlerden çıkmadıkları bu zaman aralığında üretim araçlarını ev içinde temin etmek zaten pahalıyken üstüne bir de müzik aletleri de dâhil birçok ürüne getirilen yüzde 30 ek gümrük vergisiyle çoğu kişinin üretimi ve hayatlarını devam ettirdikleri kazançları devam ettirilemez bir noktaya geldi.

Ayrıca sanat sektörü içinde geçimlerini sağlayan teknik ve diğer işleri üstlenen büyük bir kesim de var. Işıkçısından sesçisine, bilet kesicisinden temizlik işçilerine kadar çok daha geniş bir emekçi kitlesinin yaşamları belirsizleşmiş durumda. Göz ardı edilen bu kitleleri de kapsayan, kültür-sanat alanını destekleyen bütünlükçü bir politika şart gibi görünüyor.

Kültür-sanat sektörünün büyük oranda özelleştirilmesiyle birlikte güvencesiz ve emek sömürüsüne dayanan bir çalışma ortamı sanat emekçileri üzerinde 'normal' dönemde de vardı. Fakat bugün yaşanan salgınla beraber yaşam koşulları çok daha büyük bir zorluk içinde. Bu yüzden kültür ve sanat sektörünün kamusal bir politika içermesi gerekliliği bugün daha fazla açığa çıkmış durumda.

Türkiye'de AKP iktidarının bir kültür ve sanat programından yoksun oluşu ya da bu işi beceremememesi, devlete bağlı sanat kuruluşlarına yapılması gereken yatırım ve desteklerin de öneminin göz ardı edilmesine neden oluyor. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrılan bütçenin sadece yüzde 0.5 civarında olması da bunu gösteriyor. Mart ve nisan aylarında Bakanlık tarafından destek tutarlarının toplamı 60 milyon dolar olarak açıklandı. Özellikle Avrupa ülkeleriyle kıyasladığımızda Almanya'nın 50 milyar Euro destek paketinin yanında Türkiye'de kültür ve sanat için ayrılan destek, hem özel sektörü hem de kamu sektörünün tüm bileşenlerine deva olabilecek gibi görünmüyor.

SANAT VE DAYANIŞMA

Büyük oranda piyasalaşmış ve özelleştirilmiş, aynı zamanda özneleri tarafından güçlü bir örgütlenme de yaratılamamış sanat, salgınla birlikte çelişkilerin daha da görünür olduğu zor bir dönemden geçiyor. Fakat bu durum dayanışma potansiyelleri açığa çıkarmadığını da göstermiyor. Toplumsal direniş ve dayanışmanın olduğu zamanlarda, en güzel örneği Gezi'de oluşan kültür ve sanat ortamı, mevcut koşullara kanalize olabiliyor.

Bir grup çizer tarafından sağlık emekçilerinin morallerini arttırmak için portrelerinin çizilmesi, bazı müzisyenler tarafından kırsal kesimlerden gelen çocuk şarkıcıların videolarına müzik eklenmesi gibi bu zor günlerde herkese iyi gelecek üretimler de açığa çıkıyor.

İtalya'da evlerin balkonlarından çav bella söylenerek çıkan, Türkiye'de Cahit Berkay, Metin Kahraman gibi müzisyenlerin balkon konserleriyle mahalle içinde yarattığı dayanışma kültürüne bugün daha çok ihtiyacımız var. 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda da fiziksel olarak bir araya gelememenin yarattığı boşluk Sarper Özsan'ın yıllar önce bir tiyatro oyunu için yazdığı işçi marşıyla dolduruldu, geçmişin de tüm direnişini beraberinde taşıyıp gelerek balkonlardan balkonlara dayanışmanın aracı olabildi. Yunanistan'da da 120 müzisyenin Grup Yorum'a destek için parklarda buluşup çalması gibi örnekler hâlâ dayanışma ve direnişin yaşatıldığı bir sanat kurumuna işaret ediyor.

Kısacası kamusal politikalarla kültür-sanatın ekonomiye bağımlı kırılganlığını azaltmak ve bugün daha çok açığa çıkan sorunlarla birlikte tüm sanat emekçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesini gözeten bir yol izlemek önemli bir noktada duruyor. Ayrıca toplumsal direniş hareketlerinin içinde yoğrulan ve dayanışma kültürünü besleyen bir sanat ortamını büyütmeye her zaman ihtiyacımız var. Gelecek güzel günlerin de bir provası olduğu için sanatla direnişi, direnişte sanatı bırakmamak lazım.

Ve **Kalender** kişnedi...

Bir kelebek olmadığı ve kanat çırpamadığı için Kalender sadece kişnemiş ve dört nala koşabilmiştir. Kendisini bu şekilde ifade edip dünyayla böyle iletişim kurmayı becerebilmiştir. Bunu yaparken bir telgrafı geciktirip iki ülke arasında iletişim sorununa yol açmış ama bir yandan da yıllar önceki bir yanlış anlamayı çözerek iki insanı buluşturmuş, başka bir iletişim sorununu çözmüştür.

SEMİHA DURAK

Olay, yağmurlu bir akşamüzeri, Şişhane'de geçiyor. Eski İstanbulluların rahatlıkla hatırlayabileceği, artık siyah-beyaz fotoğraflarda kalan o nostaljik çöpçü arabalarından birini çekmekte olan Kalender ismindeki at, birdenbire karşısına çıkan hamalın sırtında taşıdığı devasa aynada kendisini görür ve şaşkınlıktan ya da korkudan kişner. İşte aynı anda üç kıtayı birden etkileyecek daha önceden öngörülemeyen olaylar zinciri böyle başlar...

Kalender kaçmaya çalışırken bir dükkan vitrinine çarpar, şangırtıyla inen vitrin camının sesinden iyice korkar ve dörtnala koşarken yağmurda kayganlaşan zeminin de etkisiyle bu kez bir otomobil ve tramvayın da dahil olduğu bir kazaya neden olur. Otomobilin sahibi zengin işadamı Artin Margusyan, Sao Paulo'ya çok önemli bir telgrafı bu kazadan dolayı gönderemez ve bu da iflasına neden olur. Telgraf gelmeyince Sao Paulo'daki firma malları Hamburg'da yaşayan zor durumdaki Alois Morgenrot'a kredi karşılığında göndermeyi kabul eder. Hayatı boyunca 'açlık ve sefalet' yaşamış, hatta vaktiyle altın dişlerini satmak zorunda kalmış olan Alois birdenbire zengin olmuştur. Zenginliğin bir anda el değiştirmesine neden olan Kalender, bununla da kalmayıp vaktiyle birbirlerine açılmayı becerememiş iki eski aşığın karşılaşmasına ve böylece geç kalmış bir aşk hikâyesinin başlamasına da ön ayak olmuştur.

Kalender ve onun çektiği çöp arabası, 'kelebek etkisi' yaratarak İstanbul'dan Sao Paulo'ya oradan Hamburg'a uzanıp hikâyede anılmayan daha kim bilir kaç kişiyi, kaç değişik coğrafyayı etkileyecek olaylara neden olur. Bir kelebek olmadığı ve kanat çırpamadığı için Kalender sadece kişnemiş ve dört nala koşabilmiştir. Kendisini bu şekilde ifade edip dünyayla böyle iletişim kurmayı becerebilmiştir. Bunu yaparken bir telgrafı geciktirip iki ülke arasında iletişim sorununa yol açmış ama bir yandan da yıllar önceki bir yanlış anlamayı çözerek iki insanı buluşturmuş, başka bir iletişim sorununu çözmüştür.

1953 yılında yayımlanan ve 'Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu' adını verdiği bu ödüllü öyküsünde Haldun Taner, aslında iki olasılıktan söz etmektedir. Kalender'in aynada kendisini görmesi ve kişnemesiyle oluşabilecek olasılıklardan ilki yukarıdaki gibi vuku bulur. Ve yahut ikinci olasılıkta Kalender kişner, sakince yoluna devam eder ve 'hiçbir şey' olmaz...

Meksikalı yönetmen Alejandro González Iñárritu'nun Babil (Babel) filmini izlediğimde Haldun Taner'in bu öyküsünü henüz okumamıştım. Daha doğrusu hiçbir öyküsünü okumamıştım. Kadıköy Rıhtım'da yıllardır sayısız kucaklaşmaya tanıklık eden 'sahne'ydi benim için Haldun Taner. Bir de Keşanlı Ali Destanı. Daha fazlası değil. Zaman ve mekan sıkışması ya da genişlemesi üzerine birşeyler okuyup 'cevabı ömür süren sorulara' yanıtlar ararken karşıma çıkıverdi bir gün. Yine birbirini 'tetikleyen' tesadüfler eseri bu hikâye geldi, yıllar sonra beni buldu.

Iñárritu'nun Babil filminde anlattığı da Şişhane'ye yağan yağmurun altındaki Kalender'in hikâyesi gibidir. Tokyolu zengin bir işadamının Fas'ta katıldığı bir av gezisi sonrasında buradaki rehberine hediye ettiği silahın 'tetiklediği', üç kıtayı etkileyen, birbirinden kilometrelerce uzaktaki insanları, hikâyeleri bir anda birleştiren olaylar zinciridir filmde izlediğimiz. Aynı zamanda elden ele dolaşan, ülkeler arası yolculuklar yapan bir objenin de hayat hikâyesi ve onun istemeden neden olduğu 'karmaşadır' tanık olduğumuz. İş adamının silahı dönüp dolaşıp Fas'ta yaşayan iki çocuğun elinde patlar ve silahın dalga dalga yayılan sesi Meksika'dan duyulur. Bu silahın neden olduğu olaylar sonucu Meksika'da bir düğüne gitmek zorunda kalan Amerikalı iki çocuğun ve bakıcılarının hayatları etkilenir. Gerçekte 'olayın' tam olarak ne zaman ve nerede başladığını kestirmek güçtür. Amerikan yapımı silah, Tokyo'ya oradan Fas'a yol alır. Bir Tokyolu ve Faslıyı buluşturan insan elinden çıkma silah, önce hayvan avında kullanılır, ardından keçi sürüsünü çakallardan koruması amacıyla iki küçük çobanın eline geçer ve bizim tanık olduğumuz serüveninde tesadüfen yoldan geçmekte olan bir Amerikalıyı yaralar. Yaralanan bir Amerikalı olunca yanlış anlaşılmalar, kültürel ve sosyal farklılıkların yol açtığı ön yargılar sonucu bu olay bir terörist saldırı zannedilir ve bu yanlış anlama ülkeler arası diplomatik soruna dönüşür. Buradaki sihir, hikâyeye gizlenen iletişim sorunu filmin adının Babil olmasında saklıdır. Iñárritu insanları hem ayıran hem de tuhaf bir şekilde birleştiren bu ironik kargaşa ile Babil Kulesi'ne atıfta bulunmaktadır.

Bu efsanevi hikâyeye göre bir zamanlar aynı dili konuşan ve barış içerisinde yaşayan insanlar tanrıyı görmek ve cennete ulaşmak adına gökleri delen yedi katlı bir kule yapmaya karar verirler. Tanrı tarafından küstahça algılanan bu kule inşaatı insanları daha da bir araya getirdiğinden iktidarını kaybetme korkusu yaşayan tanrıyı büsbütün panikletir. Gücünü kaybetmek istemeyen tanrı insanların dillerini karıştırıp onları dünyanın dört bir yanına dağıtır ve birbirini anlamayan kabilelere dönüştürür. İnsanlığın binlerce yıldır süren kargaşası da böylece başlamış olur.

Bu yıl kimsenin öngöremediği, yüzyılın en büyük kargaşalarından biri oldu, olmaya da devam ediyor. Görünen o ki Çin'de bir yarasa kanatlarını çırptı. Zaman distopyaya doğru aktığına göre kanatlarını çırpanın kelebek olacak hali yoktu. Anlaşılan o ki bu hikâyede ikinci bir olasılık da bulunmuyordu ve yahut 'biz' o olasılıkta değildik...Çin'deki yarasa ve insanın etkileşimiyle binlerce hikâye bir araya geldi, olaylar gelişti, birbirini tetikledi ya da birbirine hiç dokunamadan hikâyeler öylece bitti. At, çakal, keçi, kelebek ya da yarasa...İnsanın istese de istemese de her hikâyesini paylaştığı hayvanlarla kurduğu ilişki, etkileşim, iletişim onları dizginlemek ve yok etmek üzerine kurulu olsa da bütün hikâyeler her seferinde dönüp dolaşıp insanı derinden etkiliyordu. Kendisini 'doğanın bahçıvanı', buraların hâkimi, tek sahibi sanan ve de dünyanın dört bir yanına dağılan Babil'in insanları büsbütün unutmuşken konuşmayı mesafelerin birkaç metre ya da kilometrelerce olmasının artık çok da önemi yoktu. Zaman ve mekanın iyice sıkıştığı, herşeyin hem çok yakın hem çok uzak olduğu 'küresel bir köydü' artık dünya. Biz de doğruyla yanlışın ayırdına varmakta zorlanan, neye inanacağını tam olarak bilemeyen, kafaları ve de kavramları karmakarışık, birbirini duymayan, anlamayan yapayalnız dünyalılar...

Şimdi bu uçsuz bucaksızmış gibi görünen mesafeler ne zaman son bulacak ve ne zaman yeniden kucaklaşmalara sahne olacak rıhtımda bekleyen Haldun Taner bilinmez. Oysa şu anda hepimizin ihtiyacı olan tek şey aslında bu sıcacık, tek vücut olmuş kucaklaşmadır. Sonra buradan kalkar herkesin yeniden aynı dili konuştuğu bir dünyayı hayal etmeye gideriz. Ve yarasalar yeniden kelebek olur...

Önemsiz günler ve haftalar

Tabii, dünya, insanı bir yandan benzersiz, biricik olmaya kışkırtıp yönlendirirken, öte yandan 'büyük insanlık'ı iyice birbirine benzetmeye çalışıyor, iyiden iyiye benzetiyor da! 'Büyük insanlık', 'büyük isyanlık' çıkarıncaya, o ateşi yakıncaya dek de fena benzetecek! Tektip Haftası'nı biraz da bu amaçla başka günler ve haftalardan biri olarak başlatalım.

HAYDAR ERGÜLEN

TEKTİP HAFTASI

Tüm dünyada, belki sahiden "Afrika hariç", kadın, erkek, büyük, küçük, yoksul, zengin herkesin aynı giysiyi giydiği haftayı "Tektip Haftası" olarak adlandırıyor ve kutluyoruz. Kutluyoruz deyişim, önemli günler ve haftalar geleneğinden kalma bir 'lapsus' ya da daha güzeli 'sürç-i lisan', en güzeli 'dil sürçmesi'. Sanki kulağa dil çeşmesi, dil öpüşmesi, kuş öpücüğü gibi de geliyor ve böylece "sevişmek bir kez daha yürürlüğe giriyor/bütün kara parçalarında/Afrika dahil". Cemal Süreya böyle buyuruyor "Üvercinka"da. Ama Afrika hazır dünyayı soyunmuşken ve aramızda yalnız Afrika kalmışken doğadan, yalınlıktan, çıplaklıktan henüz kopmamış, henüz korkmamış, onu da tektipe dahil etmeyelim.

Bu haftayı tüm dünyada, Türkiye dahil elbette, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve elçiliklerde, Tektip Haftası olarak "Önemsiz Günler ve Haftalar" takvimine alırken, biz bize benzeriz sözü kılavuzumuz oldu. Nasıl olmasın? İnsan insanın kurdu olduğu kadar insan insanın yurdudur demek de olası. Hal böyle olunca da, "anamız amele sınıfıdır/yurdumuz bütün cihandır bizim" şiarına uyduk, haftanın adını "Tektip Haftası" koyduk! İnsan insana benzer. Edip Cansever'in "Mendilimde Kuş Sesleri" şiirini unutur muyuz hiç, unutmadık, aldık, "uzun yola çıkmaya hüküm" giymişlerden olarak, çıkınımıza koyduk, onun "Ah güzel Ahmet abim benim/ İnsan yaşadığı yere benzer/o yerin suyuna, o yerin toprağına benzer" dizelerini okuduk ve öyleyse insan birbirine de benzer diyerek böyle bir haftayı uydurduk.(Bu arada, şiirin adını bir kez daha "Mendilimde Kuş Sesleri" yazdığımı fark ettim, niyesini biliyorum, çok sevdiğim, belki de Cemal Süreya'nın en sevdiğim şiiri olan "Kars" şiiri şu dizelerle biter de ondan: "Senin bir elinde bir mendil/Öbüründe kuş sesleri". Bu dizelerdeki "bir mendil"in 'bir'ine de takığım, her seferinde 'bir'siz okuyorum ve Cemal abinin 'bir'i orada unuttuğunu düşünüyorum. Karşıya geçince yüzüne de söyleyeceğim ama, gidinceye dek de 'bir'siz okuyacağım!)

Tabii, dünya, insanı bir yandan benzersiz, biricik olmaya kışkırtıp yönlendirirken, öte yandan 'büyük insanlık'ı iyice birbirine benzetmeye çalışıyor, iyiden iyiye benzetiyor da! 'Büyük insanlık', 'büyük isyanlık' çıkarıncaya, o ateşi yakıncaya dek de fena benzetecek! Tektip Haftası'nı biraz da bu amaçla başka günler ve haftalardan biri olarak başlatalım. Büyük insanlığı tektipleştiren, cezaevlerinde, mapus damlarında direnişlere, açlık grevlerine, ölüm oruçlarına yol açan, pek çok tutsağın can vermesine neden olan tektip giysinin, insanı ezmek, direncini kırmak, köleleştirmek için kullanılışına, bu ideolojik hegemonyaya karşı bir bilinç oluşturmak bu haftanın en temel amacı olsun. Cemil Meriç, "izm'ler(ideolojiler) idrakimize giydirilmiş deli gömlekleridir" dediğinde, cezaevlerindeki tektip gömlek faşizmi başlamamıştı daha. Cezaevleri iyice cezaevlerine dönüşmemişti. Üstad bilseydi 'devlet de tutuklulara adeta idam gömleği giydiren faşizan bir ideolojik aygıtın ta kendisi!' derdi herhalde. İşte bu faşizan uygulamanın insan üzerindeki boğucu, küçültücü, ezici etkisini yaşamak için, dünyadaki herkesi, her bireyi, Afrika bir kez daha hariç, tektip giyineceği bir hafta bekliyor. Belki o zaman bu eziyete karşı, dünyanın her yerinde tektip giymeye, tektip düşünmeye, tektip inanmaya zorlanan insanlarla bir empati kurulabilir, bu hafta bir başlangıç olabilir! Tektip Haftası, elbette kutlu olmasın! Niye olsun ki!

MAVİ HAFTA

"bir kırmızı bir yeşil/makasçı rıza'yım ne belledin ki ağabey" dediği gibi Attila İlhan'ın, haftalardan da 'bi tektip bi mavi' olsun diyelim. Bir tür iyi hafta/kötü hafta gibi. Mavi Hafta, renginden de, kokusundan, duygusundan, sesinden ve dahi güzelliğinden de anlaşılacağı gibi haftaların en mavisi! Her yıla, her eve, her göğe, yere, suya lazım! Tam da bu gerekçeyle, bari yılda bir hafta olsun, mavi olsun! Mavi olmak elbette bir hafta değil, bir yıl değil, bir yaşamboyu sürmeli. Ama sürmediğini biliyoruz.

Mavi Hafta nasıl olur? Sözgelimi yer değiştirerek mi? Evlere temizliğe giden gündelikçiler o hafta boyunca evin hanımı yerine geçseler, evin hanımları da gündelikçiler gibi temizlikten yorgun düşseler, mavi bir hafta olur mu? Evsizlere evler verilse, onlar da deliksiz uykular çekseler, günlerce dinlenseler, yıkansalar paklansalar, güzelce beslenseler, onların yerine ev sahipleri yatsa sokaklarda, aç susuz, yersiz yurtsuz, mavi mi sayılır o hafta? Nehirlerden, denizlerden, hıncahınç dolu çürük lastik botlarla, Avrupa'ya gitmeye çalışan kadınlar, çocuklar ve erkeklerin yerine, o botlara insan kaçakçılarını, mülteci bile sayılmayan 'aradaki insan'lara en kötü muameleyi reva gören, döven, söven, vuran, ateş eden güvenlik görevlilerini koyup geceyarısı en azgın sulara salsak, denizler gibi mavi olur mu o hafta? Savaşları kışkırtıp yoksul halk çocuklarını ölüme gönderenleri yollasak cepheye, en ön saflara, 'şehit komşunun evindeyse helvası tatlı olur' sözünün ne kadar acı olduğunu anlarlar mı, anlasalar o hafta barış gibi masmavi olur mu? Soma'da ya da dünyanın başka yerlerindeki madenlere, göçüklerde, patlamalarda ölen yüzlerce işçi için 'kader' diyenleri, 'işin fıtratında bu var!' diyenleri, ahkâm kesenleri, uzmanları, işçileri tekmeleyenleri filan koysak, yerin altına, çok değil, bir hafta salsak, madenler maviye döner mi, bir mavilik yükselir mi oralardan, hafta mavi olur mu?

Bilmiyor muyum? Biliyorum, olmaz. Hafta böyle mavi olmaz! Belki içimizin yangını biraz hafifler, belki yer değiştirenlerin o bir haftada kafalarının da biraz değiştiğini düşünerek avutabiliriz kendimizi. Ama Mavi Hafta...olmaz! Nasıl olur, bilmiyorum. Olsun istiyorum. O yüzden yazıyorum buraya da. Bilen vardır diye, birlikte düşünelim, isteyelim, belki o zaman olur diye.

Sözgelimi diyerek verdiğim kimi örnekler hakkaten gerçekleşse, dünya başka bir yer olur, dünya devrimi olur, sürekli devrim başlamış olur. "Haydi bunlara boş ver, bunlar uzak bir ihtimal" dediği gibi şairin, bunlar uzak ihtimal ama mavi bir düşünceye boş vermeyelim. İnce mavi bir fikir, ister duman gibi, ister yol gibi, ister inceden akan dereler gibi, ya da "süzülüp mavi göklerden yere doğru" gibi, gelsin içimize, üstümüze, bakışımıza, dilimize konsun ve orada dursun isterim. Belki de Mavi Hafta, düşünce haftasıdır, mavi düşünce haftasıdır. "Nasıl Yapmalı?"nın öncesindeki "Ne Yapmalı?" haftasıdır. Düşüncenin şen, mavinin su gibi aziz olduğu haftadır. İnce ince düşünerek, mavi mavi gönül gezdirerek ve aslında insanca, doğaya yakın, türcülük yapmadan, hayvanlarla yaşamayı öğrenerek yeryüzünü paylaştığımız haftalar haftalar haftalar demektir.

Mavi Hafta, başlangıçtır, kuşku duymaktır, Ece Ayhan'ın "Yort Savul" şiirindeki çocuklardan biri olmak için, suluboya bir mavi gibi yeryüzüne dağılmaktır. "Tarihi düzünden okumaya ayaklanmak"tır. Mavi olmak, ince fikirli olmaksa, Mavi Hafta da fikrinden günler geceler kurmaktır.

Mavi Hafta uzak değil, aranmakla bulunacak bir şey değil, düşlemekle sorulacak, düşünmekle kurulacak bir hayattır.

GARDROP

Ben bıraktım!.. dedi zaman
Artık kelimeler sana cilve.
Olaylar arada bir yavan,
Giysilerinse tanımlanan.
Senin hep anlarından.
Artık üstüne bir bir giyersin
İstediğince seç seç al dersin
Şimdi bir de maske sundun bana
Kızamadım ya bir türlü sana
Onu çaresizlik yüzüme taktım
Üstelik kabullenişime kombin yaptım!

Burcu Arslan

‘Majesteleri’ni hatırlamak

MURAT TIRPAN

Belgesel sadece 16 mm’den aktarılan, neredeyse bugünün çekim kalitesindeki eski kayıtlardan oluşmuyor, bunun dışında arşiv görüntüleri ve sonradan yapılan röportajlar da var. Jordan’ın kendisi de bu tür röportajları pek seven biri olmamasına rağmen koltuğunda oturup bol bol konuşuyor.

Jake Kasdan’ın Bad Teacher (2011) adlı filminde komik ama basketbol tarihi açısından önemli bir an vardır. Başrol oyuncusu Jason Segel, LeBron James’in Michael Jordan’dan büyük bir oyuncu olduğunu iddia eden çocuğa “Başka kimin altı şampiyonluğu var ki?” diye bağırır. Tek argümanın bu mu diye cevap verir çocuk, Jason devam eder, “Evet tek argümanım bu, cevap ver; başka kimin var ki?”

Tüm zamanların en büyük NBA oyuncusunun kim olduğu tartışması belki de sonsuza kadar sürecektir. Her basketbol hayranının elbette sonuna kadar savunacağı bir favorisi vardır ancak ne söylenirse söylensin Michael Jordan'ın büyüklüğü fazlasıyla ortadadır. Hem ‘Air Jordan’dan başka kim altı NBA finalinde oynayıp, şampiyon ve MVP olmuştur ki?

Şimdilerde ‘Majesteleri’, korona günlerindeki spor açlığımızı doyuracak bir belgeselle karşımızda: The Last Dance. Belgesel Jordan’ın hikâyesini, Jordan’ın tipik hareketindeki gibi, geriye çekilip yapılan güzel bir atışa (fade away) benzer bir tarzla ileri-geri giderek anlatırken, basketbolla ilgili pek bir şey bilmeyen bir insanın bile ilgisini çekebilecek şekilde doksanlı yılların atmosferini de hissettiriyor. Biz Space Jam’i sinemada izleyen nesil doksanların NBA finallerini zar zor hatırlayabilir ya da en fazla internetten berbat TV kayıtlarıyla yad edebilirken bu belgeselde sanki dün çekilmiş gibi yüksek kalitede izlemekten de mutlu olmuş durumdayız. Bu teknik başarının nedeni belgeselin otuz yıl önce canlı olarak çekilmeye başlanması. Last Dance’in ardında “O.J: Made in America” adlı müthiş belgeselinden tanıdığımız yapımcı Nina Krstic var. “O.J: Made in America” ve “The Last Dance” belgesellerinin arasında çok sayıda akrabalık bağı var. Her ikisi de her biri ayrı türden şöhretleriyle uğraşmakta olan, dünya çapında tanınan büyük sporcuları konu alıyor. Ve her ikisi de 1990'larda farklı sporlara ait yaşam alanlarını ve spor dünyasının içinde ve dışında onları şekillendiren diğer faktörleri inceleyen ESPN kanalının işleri.

Tabii bu müthiş belgeselin var olmasını sağlayan başka bir kişi daha var: Andy Thompson. Andy 1997-1998 sezonu öncesinde, o dönem NBA yayıncısı Adam Silver'a “Chicago Bulls'un tüm sezonunu filme almalıyız” diyor ve record düğmesine basılıyor. Jordan ise başta bunu pek istemese de sonradan kabul ediyor. Indwire'daki Krstic röportajına göre, Jordan’a an be an kayıt yapılacağı söylendiğinde çekindiklerinden belgesel kelimesini asla telaffuz etmemişler. Sonuçta her şey tıpkı NBA TV’nin yaptığı gibi olacak, sadece çok daha fazla kayıt yapacaklardı. Jordan’a izin ver, istemezsen anı olarak evinde saklarsın diyorlar ve onayı kapıyorlar. Ekip toplamda yaklaşık beş yüz saatlik çekim yapıyor. Belgeselde zaman zaman anlaşıldığı gibi Jordan ve arkadaşları bazen kameralardan rahatsız oluyor, yapaylaşıyor ancak sonra alışıyorlar. Mesela doksan altı yılı şampiyonluğu sonrası herşey kameralarla kaydedilirken Jordan’ın baba diyerek gözyaşı dökmesi bu rol yapma anlarına iyi bir örnek olabilir. Ancak belgesel sadece 16 mm’den aktarılan, neredeyse bugünün çekim kalitesindeki eski kayıtlardan oluşmuyor, bunun dışında arşiv görüntüleri ve sonradan yapılan röportajlar da var. Jordan’ın kendisi de bu tür röportajları pek seven biri olmamasına rağmen koltuğunda oturup bol bol konuşuyor.

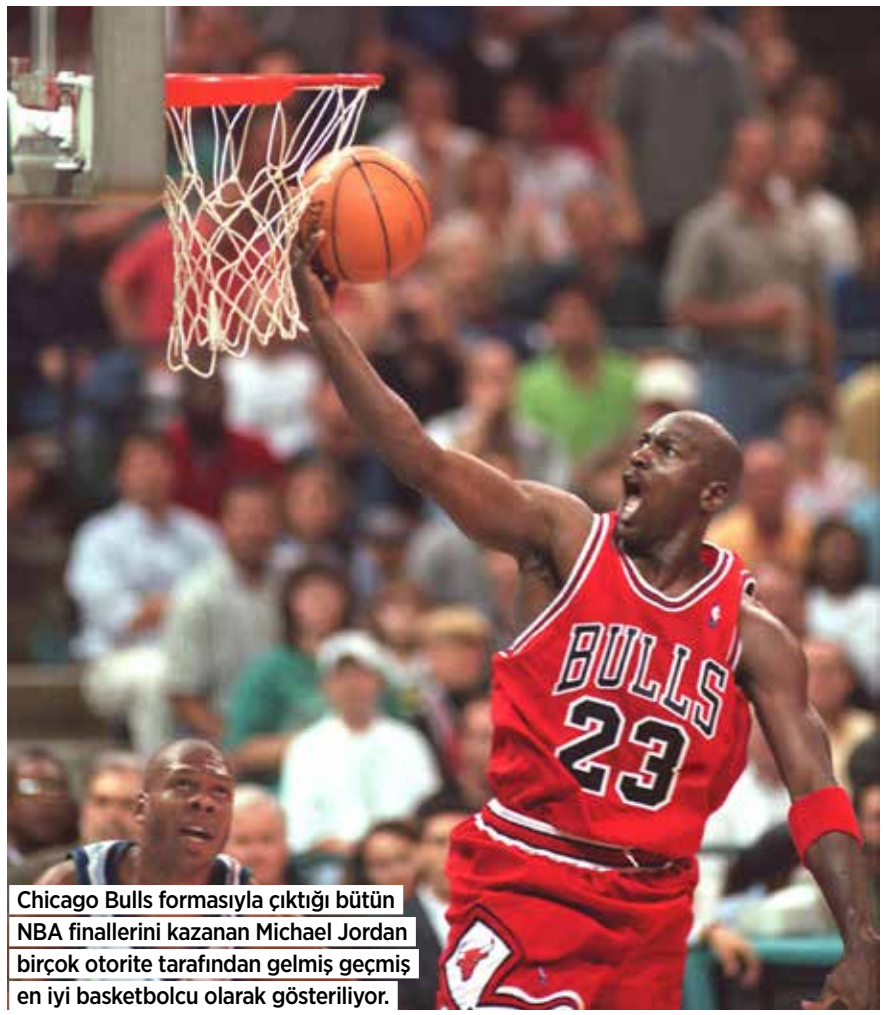

Chicago Bulls formasıyla çıktığı bütün NBA finallerini kazanan Michael Jordan birçok otorite tarafından gelmiş geçmiş en iyi basketbolcu olarak gösteriliyor.

Elbette “Biyografi günahların en büyüğüdür” sözünde gerçeklik payı var, sonuçta Jordan’ın onayı alınarak kurgulanmış bir belgesel karşımızdaki. Ancak yine de yıldızın kişisel hayatına ve olumsuz yanlarına dair çok şey görüyoruz. Belgeselde de anlatılan ‘Jordan Kuralları’nın (The Jordan Rules) Detroit Pistons’ın, Michael Jordan’ı savunmak için kullandığı sert ve pis savunma prensiplerine verilen isim olduğunu basketbol severler hatırlar. Aynı adlı kitabında dönemin Chicago Tribune Muhabiri Sam Smith, Jordan’ın kumar düşkünlüğü ve zorbalığı, hakaret severliği (trash talk) gibi hoş olmayan yanlarını gündeme getirmiş, dedikodu sütunları bu bilgilerle dolmuştu. Şimdi The Last Dance’te de -daha düşük dozda- basketbolcunun özellikle takımdaki umursamaz zorbalığına tanık oluyoruz. Jordan’ın bu yanlarını izleyicinin yanlış anlayacağından korktuğu için belgesele onay vermekte zorlandığını da biliyoruz. Ancak izlediğimiz kurguda özellikle takım arkadaşlarının onun bu yönünde çok da rahatsız olmadıklarını, bütün bu davranışların takımı motive etmek ve hedefe ulaşmak için yapıldığını düşündüklerini görüyoruz. Dolayısıyla gelmiş geçmiş en büyük olmanın sadece büyük bir yeteneğe sahip olmaktan değil hoşlanmasak da buna ek olarak hırs, Makyavelizm ve pragmatizmin bir karışımını gerektirdiğini de anlıyoruz.

Elbette bu biyografinin de günahlı olduğunu iddia edenler yok değil. Örneğin Michael Jordan'ın eski takım arkadaşı Horace Grant basına belgeselin tamamen Jordan'ı daha iyi göstermek üzerine kurgulandığı beyanatını vermişti. Grant belgeseldeki diğerlerinin aksine Jordan’ın arkadaşlarının sağda solda üzerlerine yürümesi ve yumruk atmasının hiç de doğru olmadığını ekliyordu. Kuşkusuz Jordan’ın da yapımcılarından biri olduğu belgeselde altın makas “yanlış anlaşılabilecek” bir şeyleri keserek dışarıda bırakmıştı.

Basketbol severler elbette bütün şaşırtıcılığına ve başarısına rağmen belgeselde başka bazı eksikliklerin olduğunu da düşünecektir. Örneğin Horace Grant, Tony Kukoç, Scottie Pippen, Dennis Rodman gibi isimleri takıma kazandıran Jerry Krause’nin arka planda bırakılması bunlardan biri. Artık hayatta olmayan Krause sadece 97’de Pippen’ı takaslamak istemesi ve bunun üzerine yaşananlar üzerinden anlatılıyor. NBA’in en düşük maaş alan yıldızlarından biri olmasına rağmen yine sonuna kadar devam eden -haklı olarak- Pippen övülürken Krause pek bir geçiştiriliyor. Tam aksine Phill Jackson’ın ise özellikle Jordan’ın bireyselliğini takım oyunu ile dengelemesi açısından öne çıktığını görüyoruz. Gerçekten de tek başına bir takım olabilen Jordan’ın ilk şampiyonluk yıllarında Jackson’ı dinleyerek maçın son periyodunda arka arkaya boştaki John Paxson’ı bulması ve kazanmaları müthiş bir arkadaşlık anı. Jordan’ın, en iyi hareketi sorulduğunda cevap olarak bunun bir gol değil bir pas olduğunu söyleyen futbolcu Eric Cantona’nın mantığını anladığını görüyoruz bu noktada. 16mm görüntüler eşliğinde yalnız başına yıldız olunamayacağını, zaman zaman Pippen ve Rodman gibi pis işleri yapacak arkadaşlara da, zor anınızda şutu atacak başka birilerine de ihtiyacınız olduğunu idrak ediyoruz.

Chicago Bulls’un müthiş hikayesi sekiz sezonda altı şampiyonluktan sonra 1998 yazında hazin bir şekilde sona ermişti. Phill Jackson, Michael Jordan, Dennis Rodman birçok oyuncu takımdan ayrılmış, yalnızca altı oyuncu takımda kalmıştı. Bulls, 1998-99 sezonunda sadece on üç galibiyet alabildi. Biz o dönemde o takımı ve Jordan’ı canlı izleyenler çok şanslıyız. Jordan’ınki gibi kanlı gözlerle sabaha karşı dörtlerde NBA finali izlerken annem kalkar ve “Yat artık oğlum, ne bu gavur maçları izliyorsun gene!” diye sitem ederdi. Son Dans bittikten sonra artık tarihinde çıktığı hiçbir final serisini kaybetmeyen Chicago Bulls gibi bir takım daha göremeyeceğimizden midir nedir, artık uyanıp açmıyorum televizyonu sabaha karşıları. İşte Son Dans, hem o günleri hatırlamak hem de soyunma odasındakileri görebilmek adına yıllar sonra güzel bir fırsat benim gibiler için.